

**PRIORITETI U INTEGRACIJI
PREDUZETNIČKOG
UČENJA I
PREDUZETNIČKE
KLJUČNE KOMPETENCIJE
U OBRAZOVNE SISTEME U
BOSNI I HERCEGOVINI
(2021. – 2030.)**

Pripremu ovog dokumenta podržala je Evropska trening fondacija

Skraćenice

APOSO	Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje (BiH)
BiH	Bosna i Hercegovina
DigComp	Evropski okvir za digitalnu kompetenciju
EBRD	Evropska banka za obnovu i razvoj
EC	Evropska komisija
ELES	EU finansirani projekt «Preduzetničko učenje u obrazovnim sistemima u BiH, faza II.»
EntreComp	Evropski okvir za preduzetničku kompetenciju
ETF	Evropska trening fondacija
FBiH	Federacija Bosne i Hercegovine
GPRŠ	Godišnji program rada škole
HEA	Agencija za razvoj visokog obrazovanja i osiguranje kvaliteta (BiH)
ICT	Informaciono-komunikacijske tehnologije
IPA	eng. Instruments for Pre-Accession Aid – Instrumenti predpristupne pomoći
KPR	Kontinuirani profesionalni razvoj
ISCED	Međunarodni standard klasifikacije obrazovanja
MCP	Ministarstvo civilnih poslova (BiH)
MSP	Mala i srednja preduzeća
OECD	Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj
PZ	Pedagoški zavod
QA	eng. Quality assurance – Osiguranje kvaliteta
RS	Republika Srpska
SBA	eng. Small Business Act – Akt o malom gospodarstvu (EU)
TAIEX	EU instrument za tehničku pomoć i razmjenu informacija
ToT	Trening trenera
VET	eng. Vocational Education and Training – stručno obrazovanje i obuka
VM	Vijeće ministara (BiH)

Sadržaj

1. UVOD	4
2. KONTEKST EU POLITIKA	5
2.1. Evropski okvir za preduzetničku kompetenciju	6
2.2. Preduzetničko učenje.....	8
3. PREGLED I ANALIZA INVENTURE POSTIGNUĆA	9
4. PRIORITETI.....	12
4.1. Kratkoročni prioriteti (2021. – 2023.)	13
4.2. Srednjoročni prioriteti (2024. – 2026.)	23
4.3. Dugoročni prioriteti (2027. – 2030.)	30
4.4. Neformalno preduzetničko učenje kao podrška MSP	35
5. ZAKLJUČCI I NAREDNI KORACI	36
Bibliografija i reference.....	38
Prilog: Popis članova Fokus grupe	40

1. UVOD

Društvo znanja i četvrta industrijska – digitalna revolucija stavljaju pred obrazovne sisteme ozbiljne izazove modernizacije kako bi mogli obrazovati sadašnje i buduće generacije za život i rad u globalnoj ekonomiji. To podrazumijeva razvoj takvih ljudskih potencijala koji će moći održavati i razvijati konkurentsku sposobnost, brzo i efikasno se prilagođavati promjenama uvjeta na tržištima i novim tehnologijama na način koji nije destruktivan za zajednicu i društvo, te ostvarenje temeljnih društvenih ciljeva, kao što su rast produktivnosti, socijalna kohezija, održivi razvoj i demokratski procesi. U obrazovne sisteme treba nužno uključiti vještine i kompetencije koje će fokus staviti na veću sposobnost prilagođavanja brzo-mijenajućoj ekonomiji i inkluzivnom društvu.

Kako bi odgovorila ovim izazovima, Evropska unija od 2006. godine razvija **ključne kompetencije za cjeloživotno učenje**. One predstavljaju svojevrsnu promjenu obrazovne paradigme koja pomjera fokus obrazovanja prema sticanju funkcionalnih znanja, interaktivnog korišćenja tehnologije, znanja i vještina, sposobnosti komuniciranja s heterogenim grupama i autonomnim djelovanjem.

Ključne kompetencije su temelj zapošljivosti i fleksibilnosti u globalnoj ekonomiji koje odgovaraju na izazove postmodernog doba u kojem se promjene ubrzavaju, a kompleksnost i međuzavisnost lokalnog i globalnog se povećava.

Prema Evropskom referentnom okviru ključnih kompetencija za cjeloživotno učenje (revidirana verzija, 2018.), **preduzetnička kompetencija** odnosi se na sposobnost djelovanja na temelju mogućnosti i ideja te njihovo pretvaranje u vrijednosti za druge. Temelji se na kreativnosti, kritičkom razmišljanju i rješavanju problema, preuzimanju inicijative i ustrajnosti te sposobnosti saradnje s drugima radi planiranja projekata i upravljanja projektima koji su od kulturne, društvene ili komercijalne vrijednosti. Nešto drugačiji koncept od preduzetničke kompetencije predstavlja **preduzetničko učenje**, koncept obrazovanja i obuke koji podržava preduzetnički način razmišljanja i koji je zasnovan na razvoju pojedinaca, uključujući osnovne principe efektivnosti u svakodnevnom životu, a koji svi vode ka preduzetničkoj pismenosti društva u cjelini. Oba koncepta su komplementarna i međusobno ovisna i ovaj dokument razvija prioritete i za preduzetničku kompetenciju i za preduzetničko učenje u obrazovnim sistemima u Bosni i Hercegovini.

Rad na definiranju prioriteta za integraciju preduzetničkog učenja i preduzetničke ključne kompetencije u obrazovne sisteme u BiH zahtijevao je značajne napore kako bi se analizirao dostignuti napredak, mogućnosti i najbolje evropske prakse u ovoj oblasti. U tu svrhu, Evropska trening fondacija (ETF)¹, u saradnji s Ministarstvom civilnih poslova Bosne i Hercegovine, podržala je 2018. godine Fokus grupu koja je imala zadatak utvrditi kako ostvariti napredak u razvoju preduzetničkih i digitalnih kompetencija. U raspravi širokog spektra učesnika u kojem su učestvovali: Ministarstvo civilnih poslova Bosne i Hercegovine, sve nadležne obrazovne vlasti, pedagoški zavodi, Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje Bosne i Hercegovine, predstavnici obrazovnih institucija i nastavnika, izrađen je *policy* dokument *Prioriteti u integraciji preduzetničke i digitalne ključne kompetencije u obrazovne sisteme u BiH (2019. – 2030.)*.

Dokument je poslužio kao osnova za izradu ovih Prioriteta za integraciju preduzetničkog učenja i preduzetničke ključne kompetencije u obrazovne sisteme u BiH (2021. – 2030.), koji su također izrađeni uz podršku ETF *Strateškog projekta o preduzetništvu i preduzetničkim vještinama za podršku Bosni i Hercegovini u definiranju sljedećih koraka za promoviranje ključnih kompetencija (preduzetnička i*

---

¹ Evropska trening fondacija je specijalizirana agencija Evropske unije sa sjedištem u Torinu u Italiji. ETF pruža savjete i pomoć Evropskoj komisiji za 29 partnerskih zemalja na temu reformi razvoja politika ljudskog kapitala pod okriljem instrumenata za vanjske odnose Evropske unije. ETF pomaže zemljama u tranziciji i razvoju da iskoriste vlastiti potencijal ljudskog kapitala putem reforme sistema obrazovanja, obuke i tržišta rada u kontekstu politika vanjskih odnosa EU-a.

digitalna). Projekt je realizirala ETF u saradnji s Ministarstvom civilnih poslova BiH i nadležnim obrazovnim vlastima u Bosni i Hercegovini u periodu februar 2018. godine – septembar 2019. godine.

Cilj dokumenta je usaglasiti prioritete i iduće korake u razvoju preduzetničkog učenja i preduzetničke kompetencije sukladno relevantnim ključnim EU politikama definiranim u Evropskom okviru za preduzetničku kompetenciju (EntreComp) [1]. Aktivnosti na izradi dokumenta realizirane su uz uključenost kreatora obrazovnih politika i obrazovnih stručnjaka – predstavnika nadležnih ministarstava, pedagoških zavoda, obrazovnih ustanova, i nastavnika.

Dokument daje pregled relevantnih EU politika koje predstavljaju temelju za utvrđivanje relevantnih ishoda učenja i modernizaciju nastavnih planova i programa u Bosni i Hercegovini, pregled do sada preduzetih aktivnosti na razvoju preduzetničkog učenja integraciji preduzetničke kompetencije u obrazovne sisteme u BiH, te popis kratkoročnih, srednjoročnih i dugoročnih prioriteta. Uz svaki od prioriteta razvijena je i lista mogućih aktivnosti, čijim bi se provođenjem ostvarila svrha ovoga dokumenta – puna integracija preduzetničkog učenja i preduzetničke kompetencije u obrazovne sisteme u BiH.

U tom smislu, ovi Prioriteti u integraciji preduzetničkog učenja i preduzetničke ključne kompetencije u obrazovne sisteme u Bosni i Hercegovini su namijenjeni nadležnim obrazovnim vlastima i ostalim partnerima sektora obrazovanja i obuke u BiH za korištenje prilikom izrada vlastitih akcijskih planova. Pristup ključnim kompetencijama je integralan, te se u kontekstu cjeloživotnog učenja odnosi na sve oblike učenja – formalno, neformalno i informalno, kao i na sve nivoe formalnog obrazovanja – predškolsko, osnovno, srednje i visoko, te obrazovanje odraslih.

2. KONTEKST EU POLITIKA

Početak milenija Evropska unija je usvojila Lisabonsku strategiju (2000) [2], kako bi uspostavila neophodne uvjete povećanja konkurentnom i ekonomskog rasta kroz stvaranje više i boljih poslova u konkurentnom okruženju ostalih regija, te uvjetima sve ubrzanijeg tehnološkog razvoja. Ovaj proces je, među ostalim, otvorio pitanja povezivanja obrazovanja, istraživanja i tržišta rada, cjeloživotnog učenja i razvoja ljudskog kapitala, tako da obrazovne politike u tomu kontekstu bivaju sve više u fokusu EU. Taj trend se posebno nastavio u drugom strateškom desetogodišnjem periodu 2010. – 2020. godina definiranom EU strategijom Evropa 2020 – Strategija za pametan, održiv i inkluzivni rast (2010.) [3], a nedvojbeno će biti i u fokusu iduće desetogodišnje strategije EU, koja će postaviti ciljeve za 2030. godinu.

Generalne EU desetogodišnje strategije razrađuju se kroz radne programe koji čine sektorske strateške okvire. U aktuelnom strateškom okviru EU saradnje u oblasti obrazovanja i obuke ET 2020 [4] identificirana su četiri ključna strateška cilja: (1) stvaranje cjeloživotnog učenja i mobilnosti; (2) poboljšanje kvaliteta i efikasnosti obrazovanja i obuke; (3) promoviranje jednakosti, socijalne kohezije i aktivnog građanstva; i (4) **jačanje kreativnosti i inovativnosti, uključujući preduzetništvo, na svim nivoima obrazovanja i obuke**. Definirani desetogodišnji ciljevi osnova su za izradu EU politika u oblasti obrazovanja i obuke. Brojni dokumenti Evropske komisije, te Vijeća Evropske unije i Evropskog parlamenta potiču države članice, kao i one koje to žele postati, na unapređivanje obrazovanja povećavajući njegovu relevantnost za zapošljavanje i razvoj pojedinaca.

Preduzetnička kompetencija je postala dio EU okvira obrazovnih politika 2006. godine donošenjem **Evropskog referentnog okvira ključnih kompetencija za cjeloživotno učenje** [5]. Referentni okvir pokrenuo je obrazovne reforme u Evropskim državama kako bi se obrazovanje i cjeloživotno učenje fokusiralo na razvoj kompetencija potrebnih za život i rad u 21. stoljeću. EU referentni okvir je

identificirao osam ključnih kompetencija², koje su kombinacija znanja, vještina i stavova, za obrazovanje svih pojedinaca s ciljem profesionalnog razvoja, aktivnog učešća u ekonomiji, socijalne inkluzije i zapošljavanja. Ključne kompetencije predstavljaju okosnicu i temelj ideje o učenju tokom cijelog života i postavljaju se u prvi plan na svim nivoima obrazovanja. Radi toga su one bitne za svaki obrazovni sistem.

Posvećenost EU politika ključnim kompetencijama dodatno je potvrđeno u maju 2018. godine kada je usvojen Revidirani okvir ključnih kompetencija za cjeloživotno učenje [6]. Novi okvir nastao je nakon evaluacije dvanaestogodišnje provedbe politika ključnih kompetencija. On, među ostalim, posebno ističe značaj razvijenog Evropskog okvira za preduzetničku kompetenciju (EntreComp).

Preduzetničko učenje i preduzetnička kompetencija su posebno istaknuti i Aktom o maloj privredi (Small Business Act – SBA) za Evropu (2008) [7], koji uspostavlja sveobuhvatni okvir politika podrške malim i srednjim preduzećima (MSP) koje države članice, kandidati i potencijalni kandidati za članstvo trebaju donositi i razvijati kako bi se pospješio rast i razvoj MSP, jačala ekonomija i povećavala zapošljivost. SBA uključuje odredbe za razvijanje kompetencija i vještina. BiH prolazi redovnu procjenu SBA kako bi se odredio napredak u tim područjima. Interes EU politika za ključnim kompetencijama imao je poseban fokus na razvoj preduzetničke ključne kompetencije. To je posebno istaknuto u EU Novom programu vještina (New Skills Agenda) (2016) [8] i EU srednjoročnim prioritetima u području stručnog obrazovanja i obuke 2015. – 2020. (Zaključci iz Rige) [9].

Ova se pitanja ističu i u strategiji Jugoistočne Evrope 2020 i Akcijskom planu regionalnog ekonomskog područja jugoistočne Evrope, koji posebnu pažnju posvećuje promoviranju preduzetništva. Sastanak Pododbora između Bosne i Hercegovine i Evropske komisije održan 30.1.2018. godine istaknuo je važnost ključnih kompetencija, uključujući preduzetničku kompetenciju, kao sve značajnije kompetencije u kontekstu ishoda obrazovanja i obuke. Zbog toga je razvoj prioriteta u integraciji preduzetničke kompetencije od važnosti za integracije BiH u EU. Mišljenjem Evropske komisije o zahtjevu BiH za članstvo u Evropskoj uniji od 29.5.2019. godine konstatirano je da „kvalitet obrazovanja nije odgovarajući“. Nedvojbeno je činjenica da razvijanje ključnih kompetencija i njihova integracija u sve nivoe obrazovanja značajno doprinosi kvalitetu obrazovanja, posebno povećanju relevantnosti obrazovanja za zapošljavanje. To je i ključni razlog za podsticanje aktivnosti na svim nivoima.

Konačno, u povratnoj informaciji Bosni i Hercegovini o Programu ekonomskih reformi 2018. godine, Evropska komisija je savjetovala da "razvoj preduzetničkih vještina treba jačati, posebno za mlade ljude, kako bi se poboljšala njihova zapošljivost i konkurentnost na tržištu rada".

2.1. Evropski okvir za preduzetničku kompetenciju

Razvoj preduzetničkih kapaciteta građana i organizacija je jedan od ključnih ciljeva politike za članice EU. EntreComp predlaže jedinstvenu definiciju preduzetništva kao kompetencije, s ciljem razvijanja svijesti onih koji uče i povezivanja svijeta obrazovanja i svijeta rada. EntreComp je postao referentni dokument za inicijative čiji je cilj razvijati preduzetnički kapacitet evropskih građana. Sastoji se od 3 međusobno povezane oblasti kompetencija: 'Ideje i prilike', 'Resursi' i 'Djelovanje'. Svaku od ovih oblasti čini 5 kompetencija, koje zajedno čine sastavni dio preduzetništva kao kompetencije:

	Kompetencije	Savjeti	Deskriptori
1. Ideje i	1.1. Prepoznavanje prilika	Koristite svoju maštu i vještine da biste otkrili prilike za stvaranje vrijednosti	<ul style="list-style-type: none"> • Identificirati i iskoristiti mogućnosti za stvaranje vrijednosti istražujući društveno, kulturno i ekonomsko okruženje • Identificirati potrebe i izazove

² Osam ključnih kompetencija su: komunikacija na maternjem jeziku, komunikacija na stranom jeziku, matematička pismenost i osnovne kompetencije iz nauke i tehnologije, **digitalna kompetencija**, učenje kako se uči, socijalna i građanska kompetencija, **preduzetništvo i smisao za inicijativu**, te kulturno izražavanje.

			<ul style="list-style-type: none"> • Uspostaviti nove veze i prikupiti raštrkane elemente okoline kako bi se omogućilo stvaranje nove vrijednosti
	1.2. Kreativnost	Razvijajte kreativne i korisne ideje	<ul style="list-style-type: none"> • Razviti ideje i iskoristiti mogućnosti za stvaranje nove vrijednosti, pronaći bolja rješenja za postojeće i nove izazove • Istražiti i primijeniti inovativne pristupe • Kombinirati znanje i resurse radi postizanja što boljih ishoda
	1.3. Vizija	Radite na ostvarenju svoje vizije	<ul style="list-style-type: none"> • Pretpostaviti kako će izgledati budućnost • Osmisliti kako da viziju pretvorite u realnu ideju • Napraviti scenarije budućih aktivnosti
	1.4. Vrednovanje ideja	Na najbolji način iskoristite ideje i ponuđene prilike	<ul style="list-style-type: none"> • Procijeniti o kojoj je vrijednosti riječ sa društvenog, kulturnog i ekonomskog aspekta • Prepoznati potencijal koji ideja ima za stvaranje nove vrijednosti i identificirati odgovarajuće načine na koje ćete taj potencijal najbolje iskoristiti
	1.5. Etika i održivi razvoj	Procijenite posljedice i uticaj ideja, prilika i aktivnosti	<ul style="list-style-type: none"> • Procijeniti posljedice ideje koja donosi vrijednost i uticaj preduzetničkog djelovanja na zajednicu, tržište, društvo i okoliš • Razmisliti o tome kako su odabrani održivi dugoročni društveni, kulturni i ekonomski ciljevi • Raditi odgovorno

	Kompetencije	Savjeti	Deskriptori
2. Resursi	2.1. Samosvijest i osobna efikasnost	Vjerujte u sebe i stalno se usavršavajte	<ul style="list-style-type: none"> • Razmisliti o potrebama, kratkoročnim, srednjoročnim i dugoročnim planovima • Identificirati i procijeniti individualni i grupni rad i njihove prednosti i nedostatke • Vjerovati u sposobnost da utječete na tok događaja, uprkos nedoumicama, preprekama i privremenim neuspjesima
	2.2. Motivacija i istrajnost	Fokusirajte se na cilj i ne odustajte	<ul style="list-style-type: none"> • Budite odlučni da ideje pretvorite u djela • Budite strpljivi u nastojanjima da ostvarite dugoročne ciljeve, bilo da su individualni ili grupni • Budite spremni na pritiske, poteškoće i privremene neuspjehe
	2.3. Pokretanje resursa	Sakupite i upravljajte resursima koji su vam potrebni	<ul style="list-style-type: none"> • Upravljati materijalnim, nematerijalnim i digitalnim resursima potrebnim da biste ideje pretvorili u djelo • Iskoristiti ograničene resurse na najbolji mogući način • Usvojiti neophodne kompetencije, u bilo kojoj fazi, uključujući tehničke, pravne, poreske i digitalne kompetencije
	2.4. Finansijska i ekonomska pismenost	Razvijajte finansijska i ekonomska znanja i vještine	<ul style="list-style-type: none"> • Napraviti troškove pretvaranja ideje u aktivnost • Planirati, primijeniti i evaluirati finansijske odluke u vremenskim intervalima • Upravljati finansijama kako bi aktivnost koja stvara vrijednost mogla trajati duže
	2.5. Angažiranje drugih učesnika	Inspirirajte, motivirajte i uključite druge	<ul style="list-style-type: none"> • Motivirati i uključiti relevantne učesnike u procesu • Osigurati podršku potrebnu za postizanje ishoda • Pokazati vještine komunikacije, uvjeravanja, pregovaranja i rukovođenja

	Kompetencije	Savjeti	Deskriptori
3. Djelovanje	3.1. Preuzimanje inicijative	Samo naprijed!	<ul style="list-style-type: none"> • Inicirati procese u kojima nastaju nove vrijednosti • Suočiti se s izazovima • Raditi samostalno na postizanju ciljeva i planirati zadatke
	3.2 Planiranje i upravljanje	Definirajte prioritete, organizirajte, pratite	<ul style="list-style-type: none"> • Postaviti dugoročne, srednjoročne i kratkoročne ciljeve • Definirati prioritete i akcione planove

		<ul style="list-style-type: none"> • Prilagoditi se nepredviđenim promjenama
3.3. Rješavanje nejasnih i rizičnih situacija	Donosite odluke koje će riješiti nejasne i rizične situacije	<ul style="list-style-type: none"> • Donijeti odluku kada je rezultat te odluke neizvjestan, kada su informacije djelimične ili dvosmislene, ili kada postoji rizik od neželjenih ishoda • U proces kreiranja vrijednosti uključiti strukturiran način testiranja ideje i prototipova od samog početka kako biste umanjili rizik od neuspjeha • Rješavati dinamične situacije efikasno i fleksibilno
3.4. Rad sa drugima	Udružite se, sarađujte, umrežite se	<ul style="list-style-type: none"> • Sarađivati sa drugima kako bi se ideje pretočile u aktivnosti • Stvarati mreže • Rješavati konflikte i suočiti se s konkurencijom na pozitivan način kada je to potrebno
3.5. Učenje putem iskustva	Učite kroz praksu	<ul style="list-style-type: none"> • Koristiti svaku inicijativu za stvaranje vrijednosti kao mogućnost za učenje • Učiti od drugih, uključujući mentore i vršnjake • Promisliti i naučiti iz uspješnih situacija i grešaka (svojih i tuđih)

Za svaku od ovih 15 kompetencija, EnterComp okvir razvija ishode učenja na 8 nivoa (u osnovi, prema Bloomovoj taksonomiji) i daje sveobuhvatnu listu od 442 ishoda učenja. Okvir nije obavezujući, već daje referencu obrazovnim vlastima i školama za tretiranje preduzetničke kompetencije unutar vlastitog okruženja. On je zbog toga izuzetno podesan kao osnova za razvijanje nastavnog plana i programa i aktivnosti učenja koje razvijaju preduzetništvo kao kompetenciju. Isto tako, može se koristiti za definiranje parametara kako bi se procijenile preduzetničke kompetencije učenika i građana.

2.2. Preduzetničko učenje

Važnost preduzetničkog učenja za podršku zapošljivosti, samozapošljavanju kao i pokretanju malih preduzeća prepoznata je u brojnim politikama EU-a. Dokument o EU politici Podsticanje preduzetničkog razmišljanja kroz obrazovanje i učenje (2006) [10] formulirao je systemske pristupe preduzetničkom učenju, kako bi se poboljšala uloga obrazovanja u stvaranju preduzetničke kulture u Evropskim društvima. Dokument daje preporuke za stvaranje skladnih okvira u državama članicama, za podršku školama i nastavnicima, ali i uključivanje vanjskih aktera i preduzeća. Posebne preporuke date su visokoškolskim ustanovama da integriraju preduzetništvo kroz različite predmete i kurseve, posebno na i tehničkim i prirodnomatematičkim fakultetima, ali i vlastima država članica EU da podrže obuku za univerzitetske nastavnike, te da razviju mreže za razmjenu dobrih praksi i podsticanja mobilnosti nastavnika između univerziteta i poslovnog svijeta, uključujući uključivanje poslovnih ljudi u nastavu.

Dokument Preispitivanje obrazovanja: Investiranje u vještine za bolje socioekonomske rezultate (2012) [11] identificirao je ključne akcije za započinjanje ambicioznih reformi koje zahtijevaju snažne zajedničke napore i EU-a i država članica. Predviđene su akcije preduzetničkog učenja koje uključuju: objavljivanje smjernica o politici preduzetničkog učenja kojim će se uspostaviti okvir za smjernice za obrazovne institucije i razvoj alata za praćenje napretka i sticanje preduzetničkih kompetencija.

Osim već navedenih politika i aktivnosti preduzetničkog učenja u okviru SBA, u Akcijskom planu Preduzetništvo 2020 (2013.) [12] predstavljen je koherentni okvir za preduzetničko učenje koji identificira tri područja za neposrednu intervenciju. Jedno od tri područja je preduzetničko učenje i osposobljavanje za podršku rastu i stvaranju poslovanja. Posebno je naglašeno da će mladi ljudi s preduzetničkim obrazovanjem vjerovatno osnivati vlastite firme. Do 20% učenika koji u srednjim školama učestvuju u programu mini preduzeća, kasnije će pokrenuti vlastitu firmu. To je čak pet puta više nego u općoj populaciji. Preduzeća koja su započeli ti studenti također su ambicioznija.

To je bio razlog što sve inicijative EU posvećuju posebnu pažnju „učenju kroz rad i praksu“ i posebnu preporuku EU-a za omogućavanje učenicima i studentima konkretnog preduzetničkog iskustva prije

napuštanja obaveznog obrazovanja. Osim uspostave okvira politika, EU također podržava obrazovne i druge institucije u državama članicama i drugdje u provedbi aktivnosti preduzetničkog učenja odgovarajućim proračunima u okviru programa Erasmus + (pod nadzorom Generalne uprave EU-a za obrazovanje i kulturu), strukturnih i investicijskih fondova i posebno kroz program COSME³.

3. PREGLED I ANALIZA INVENTURE POSTIGNUĆA

Bosna i Hercegovina, kao potencijalni kandidat za pristupanje EU⁴, je prihvatila koncept cjeloživotnog učenja utemeljenih na razvijanju ključnih kompetencija. Nakon provedenog istraživanja [13], Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje BiH identificirala je deset ključnih kompetencija za BiH koje se trebaju razvijati kroz sve razrede i nastavne predmete u osnovnoj i srednjoj školi, dodajući još dvije na osam razvijenih kroz Evropski referentni okvir (kreativno-produktivna i tjelesno-zdravstvena kompetencija). Na temelju ključnih kompetencija, analiza postojećih nastavnih planova i programa u BiH, kao i analiza nastavnih planova i programa u zemljama regije, EU i šire, Agencija je u bliskoj saradnji s nadležnim obrazovnim vlastima razvila Zajedničku jezgru nastavnih planova i programa definiranu na ishodima učenja [14], koja se sastoje od osam obrazovnih područja: jezično-komunikacijskog, matematičkog, prirodoslovnog, društveno-humanističkog, područja tehnike i informacijskih tehnologija, umjetničkog, tjelesnog i zdravstvenog područja, te kroskurikularno i međupredmetno područje. Primijenjena je jedinstvena metodologija koja podrazumijeva određivanje oblasti, komponenti, ishoda učenja i pokazatelja koji se prožimaju određenim ključnim kompetencijama (označenim u dokumentima različitim bojama) što ovisi od specifičnosti odgojno-obrazovnog područja i nastavnih predmeta unutar određenoga područja. Pokazatelji su određeni u skladu sa razvojnim uzrastom djeteta na kraju ranoga odgoja i obrazovanja (kraj treće godine), na kraju predškolskoga odgoja i obrazovanja (uzrast od 5/6 godina), na kraju trećega razreda (uzrast od 8/9 godina), na kraju šestoga razreda (uzrast od 11/12 godina), na kraju devetogodišnjega odgoja i obrazovanja (uzrast od 14/15 godina) i na kraju srednjoškolskoga odgoja i obrazovanja (uzrast od 18/19 godina). Kroz sve dokumente u definiranim pokazateljima prožima se preduzetnička kompetencija. Poseban naglasak na preduzetničku kompetenciju je u dokumentu Zajedničke jezgre nastavnih planova i programa definirane na ishodima učenja za kroskurikularno i međupredmetno područje [15], koji ima komponentu preduzetništvo, za koju su definirani ishodi učenja s pripadajućim pokazateljima za određeni uzrast.

Značajan napredak je postignut u razvoju preduzetničkog učenja i integraciji preduzetničke kompetencije. Tomu je posebno doprinijela „Strategija učenja o preduzetništvu u obrazovnim sistemima u Bosni i Hercegovini za period 2012. – 2015. s akcijskim planom“ („Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, broj 31/12) [16], pripremljena u okviru EU projekta IPA 2007 „Preduzetničko učenje u obrazovnim sistemima u BiH“. Strategija je obuhvatila sve nivoe formalnog obrazovanja – osnovno, srednje i visoko, kao i neformalno obrazovanje. Njome je utvrđeno šest strateških prioriteta:

- i. Uspostavljanje partnerstava za preduzetničko učenje;
- ii. Podizanje svijesti o preduzetničkom učenju na svim nivoima;
- iii. Promocija preduzetničkog učenju u osnovnom i srednjem obrazovanju (formalno obrazovanje – pristup baziran na ključnoj kompetenciji);
- iv. Promocija preduzetničkog učenja u visokom obrazovanju;
- v. Promocija preduzetničkog učenja u obrazovanju odraslih i neformalnom obrazovanju;
- vi. Provedba i monitoring strategije.

Regionalni centar za razvoj preduzetničkog učenja zemalja jugoistočne Evrope (SEECCEL), finansiran EU sredstvima, imao je aktivnosti od 2009. do 2018. godine među ostalim i u BiH, radeći s 8 osnovnih i

³ BiH ima pristup gotovo svim akcijama programa Erasmus +, kao i programu COSME.

⁴ Zahtjev za kandidatski status u EU BiH je podnijela 15.2.2016. godine i zaprimila je Mišljenje Evropske komisije o aplikaciji u maju 2019. godine.

4 srednje pilot škole, te s tri univerziteta. Koncepti razvijeni kroz ovu regionalnu inicijativu prihvaćeni su od strane nadležnih obrazovnih vlasti u BiH.

Podršku provođenju Strategije posebno je dao EU finansirani projekt „Preduzetničko učenje u obrazovnim sistemima u BiH“, faza II, u okviru kojeg su razvijeni Programi za integraciju preduzetničke ključne kompetencije u formalno obrazovanje na ISCED nivoima 2 i 3 sa smjernicama za primjenu programa i za razvoj školskih partnerstava [17]. Metodologija primjene programa uspješno je uvedena i testirana u 22 škole, a metodologija školskih partnerstava uspostavljena smjernicama je testirana u 21 školi u BiH, tako da je preduzetnička kompetencija uvedena ukupno u 42 škole. Fokus implementacije je bio na podizanju ljudskih kapaciteta, te su ojačani mehanizmi za izgradnju kapaciteta svih pedagoških zavoda u BiH i ministarstava obrazovanja: svi savjetnici (117) u pedagoškim zavodima su osposobljeni za diseminaciju programa kroz obuku nastavnika i praćenje integriranosti preduzetničke ključne kompetencije u školama na svom području. Ukupno 483 nastavnika iz 86 osnovnih i srednjih škola (što predstavlja 9,36% od svih škola u BiH) su obučeni o tome kako integrirati preduzetničku ključnu kompetenciju u nastavu i učenje [18]. Osim ovih aktivnosti koje su se uglavnom odnosile na pristup preduzetničkim kompetencijama, poduzete su i razne aktivnosti vezane uz preduzetničko učenje. Partnerstva politika za preduzetničko učenje su kreirana u kantonima, Brčko distriktu BiH i entitetima. Urađeni su i akcijski planovi za razvoj cjeloživotnog preduzetničkog učenja za period 2015. - 2018., a napredak je također postignut u oblasti neformalnog preduzetničkog učenja: sveobuhvatni izvještaji o analizama potreba za obukama (TNA) među malim i srednjim preduzećima su izrađeni za 2015. godinu za četiri ekonomska sektora.

Entiteti, kantoni i Distrikt su preduzetničko učenje i preduzetničku kompetenciju posebno istaknuli u svojim strateškim dokumentima, prema nadležnostima i odgovornostima za obrazovanje i podršku malim i srednjim preduzećima. U Republici Srpskoj je preduzetničko učenje jedan od prožimajućih ciljeva u Strategiji razvoja obrazovanja za period 2016. – 2021. godina [19]. Osim toga, zbog značajnog broja samozaposlenih u Bosni i Hercegovini (prema Anketi o radnoj snazi 2018. godine koju provodi Agencija za statistiku BiH [20] 17,1% svih zaposlenika 2018 u BiH su samostalno zaposleni, dok je u 2016. godini udio samozaposlenih u ukupnoj zaposlenosti u BiH iznosio 21,1%), više bi se pažnji moglo posvetiti promoviranju preduzetništva u strategijama zapošljavanja. To bi također trebalo uključivati pristup obukama o preduzetništvu za osobe s posebnim potrebama.

Provedba Strategije učenja o preduzetništvu u obrazovnim sistemima u Bosni i Hercegovini za period 2012. – 2015. s akcijskim planom je evaluirana, i Vijeće ministara BiH je u oktobru 2016. godine usvojilo zaključke kojim konstatira da je načinjen napredak u integraciji preduzetništva u obrazovne sisteme BiH, ali da su potrebni daljnji koraci na unaprjeđenju obrazovanja u tom smislu. Evaluacijom Strategije konstatirano je da su utvrđeni strateški prioriteti i nadalje relevantni.

Napredak u razvoj preduzetničkog učenja i integraciji preduzetničke kompetencije vidljiv je i iz SBA procjena⁵, gdje je u svakom od četiri ciklusa eksternog ocjenjivanja BiH napredovala:

SBA principi:	2009.	2012.	2015.	2018.
Princip 1 – formalno preduzetničko učenje	1,75	1,50	2,16	3,2
Princip 8a – neformalno preduzetničko učenje	1,75	2,31	2,83	2,70

Prilikom posljednjeg ciklusa procjene SBA (2018.) prikupljeni su podaci o značajnom broju inicijativa preduzetničkog učenja za samozapošljavanje, koje su bile organizirane na različitim nivoima (općinske, kantonalne i javne službe za zapošljavanje entiteta, kroz tijela nadležna za podršku malim i srednjim preduzećima, ali i kroz inicijative privatnih firmi, donatora i nevladinih organizacija). Start-up eko sistem posebno je razvijen u ICT sektoru, te on sadrži i snažne komponente različitih preduzetničkih treninga. Iako se vrlo često javni resursi koriste za podršku takvim inicijativama (aktivne mjere zapošljavanja,

⁵ SBA principi se analiziraju kroz indikatore politika, od kojih je svaki indikator sačinjen u pet nivoa (ocjena) – od 1 do 5, gdje je 1 najslabija, a 5 najveća ocjena.

podsticaju, podrške firmama i nevladinim organizacijama), aktivnosti se ne bilježe u potpunosti i očigledan je nedostatak koordinacije sa sektorom obrazovanja (koji je u potpunosti nadležno za formalno i neformalno obrazovanje odraslih). Osim toga, razmjena informacija na različitim nivoima radi boljeg planiranja politika još uvijek nije u potpunosti u uspostavljena.

Iz ovih kratkih pregleda inventure stanja u integraciji preduzetničke kompetencije u BiH, jasno je da su potrebni dodatni naponi u budućem periodu. Analiza stanja predstavljena je u sljedećoj **SWOT matrici**:

S (snage)	W (slabosti)
<ul style="list-style-type: none"> • Postoji nastavno osoblje • Postoji strateška predanost razvoju preduzetničke kompetencije • Postoji Program za integraciju preduzetničke ključne kompetencije u učenju (ISCED nivoima 2 i 3) i program obuke • Preduzetnička kompetencija je dijelom Zajedničke jezgre nastavnih planova i programa definirane na ishodima učenja • Interesi i motivacija učenika i studenata su visoki • Postoji mnogo primjera dobre prakse (<i>ad-hock</i> inicijative) 	<ul style="list-style-type: none"> • Nastavno osoblje nije osposobljeno za ključne kompetencije • Ne postoji sistem kontinuiranog profesionalnog razvoja nastavnika • Teškoće u provedbi strategija obrazovanja • Svijest o važnosti preduzetničke ključne kompetencije unutar kreatora politike i obrazovnih stručnjaka je niska • Ministarstva i pedagoški zavodi nemaju dovoljno osoblja • Nizak nivou sposobnosti prikupljanja sredstava unutar kreatora politike i direktora škola • Ključne kompetencije nisu dio nastavnog plana i programa visokog obrazovanja • Ne postoji sistem pedagoške podrške (obuke) nastavnicima u visokom obrazovanju • Nedovoljna opremljenost škola • Nedovoljna saradnja između odgojno-obrazovnih ustanova, privrede i zavoda za zapošljavanje • Nepostojanje baze podataka o primjerima dobre prakse uvođenja/jaćanja preduzetničke ključne kompetencije, o stručnom usavršavanju nastavnika i drugih podataka koji se odnose na preduzetničku ključnu kompetenciju, a s ciljem praćenja napretka i preduzimanja narednih koraka.
O (prilike)	T (prijetnje)
<ul style="list-style-type: none"> • Važnost preduzetničke kompetencije za gradnju robusnije ekonomije s malim i srednjim preduzećima koja se natječu u regiji i eventualno na jedinstvenom tržištu EU • EU fondovi i spremnost EU da podrži razvoj ključnih kompetencija • Podrška mobilnosti studenata i nastavnika – mobilnost može doprinijeti razvoju ključnih kompetencija • Podrška za pokretanje biznisa • Umrežavanje škola, obrazovnih vlasti, pedagoških zavoda itd. • Postojanje zainteresiranosti za preduzetničkim učenjem 	<ul style="list-style-type: none"> • Finansijski izvori su nedovoljni • Škole imaju ograničenu autonomiju

Zaključno, analiza ishoda učenja koji se odnose na preduzetničku kompetenciju u postojećim dokumentima u Bosni i Hercegovini, prvenstveno programima za integraciju preduzetničke ključne kompetencije u školsko učenje na ISCED nivoima 2 i 3 i Zajedničkoj jezgri nastavnih planova i programa pokazuje visok stepen usaglašenosti s EntreComp-om. Naravno, postojeće dokumente, kao i buduće, je potrebno uskladiti s najnovijim EU politikama, a fokus treba biti na testiranju modela, monitoringu i

evaluaciji, te napretku koji će voditi do integriranosti na nivou sistema. Zbog toga bi inicijative u sljedećim koracima trebale biti utemeljene na već postignutim rezultatima i kapacitetima. Konkretno, naponi pokrenuti kroz ranije IPA projekte (ELES i SEECCEL), gdje su razvijeni protokoli za razvoj preduzetničke kompetencije, trebaju se ojačati i nastaviti. Osim toga, potrebno je dodatno osnažiti saradnju, konsultacija i koordinacije sektora obrazovanja i zapošljavanje, te podrške MSP, kao i razmjene informacija na različitim nivoima.

4. PRIORITETI

Osnovna ideja identifikacije i razvijanja prioriteta je da do 2030. godine bude postignuta **puna integracija preduzetničkog učenja i preduzetničke kompetencije u obrazovne sisteme u Bosni i Hercegovini, s posebnim osvrtom na EU EntreComp okvir**. Ključne kompetencije su definirane kao cjeloživotne, pa prioriteti prate sve razine formalnog obrazovanja (osnovno, srednje, visoko), uključujući i obrazovanje odraslih.

Budući da su integracija preduzetničkog učenja i preduzetničke kompetencije u obrazovne sisteme međusobno povezane i međusobno ovisne, vrlo često se baziraju na različitim zajedničkim aktivnostima (kao što su obuke, promocije itd.), one su razvijene i prezentirane zajedno. Općenito govoreći, preduzetničko učenje više je povezano sa stručnim obrazovanjem i obukom, visokim obrazovanjem i posebno neformalnim učenjem, gdje će se zahtijevati više pažnje sticanju preduzetničkih vještina - u osnovi ranih poslovnih vještina za učenike, studente i polaznike, dok je preduzetnička kompetencija povezana sa svim obrazovnim nivoima i svim načinima učenja. Ipak, za očekivati je veća posvećenost preduzetničkoj kompetenciji u nižim nivoima obrazovanja (predškolsko, osnovno, opće srednje), budući da cjelokupni koncept svih ključnih kompetencija ima poseban fokus na tim obrazovnim nivoima. To naravno ne isključuje posvećenost ključnim kompetencijama i na ostalim obrazovnim nivoima (srednje stručno obrazovanje i obuka, visoko obrazovanje, obrazovanje odraslih).

Prioriteti su razvijeni na temelju planiranja, pregleda i analize postojećeg stanja, te su predstavljeni kao kratkoročni, srednjoročni i dugoročni (prioriteti prate cikluse SBA pregleda). Kratkoročni prioriteti razvijeni su za period od 2021. do 2023. godine. Srednjoročni prioriteti razvijeni su za period 2024. – 2026. godina, a dugoročni od 2027. do 2030. godine. Kratkoročni prioriteti su razvijeni detaljno, a kako se rok planiranja udaljava, tako se i općenitost prioriteta povećava. Metodološki, nakon svakog od ova tri perioda bi trebalo obaviti evaluaciju postignutih aktivnosti kako bi se procijenio učinak provedenih aktivnosti, te uspostavio sistem planiranja na bazi ovdje iznesenih prioriteta.

Uz svaki prioritet razvijene/definirane su aktivnosti, odgovorne institucije za njihovu realizaciju, ili za koordinaciju realizacije aktivnosti, indikatori ispunjenja aktivnosti i vremenski okvir. Ovako predstavljeni prioriteti mogu poslužiti nadležnim organima prilikom izrade strateških dokumenata, akcijskih planova i planiranja općenito.

U integraciji preduzetničke ključne kompetencije postignut je značajan napredak u prethodnim godinama. Razvijen je model, identificirani su ključni nositelji aktivnosti, postoji kontingent prakse budući da je preduzetnička ključna kompetencija ušla u formalne obrazovne sisteme. Prioriteti za integraciju preduzetničke kompetencije predstavljaju nastavak procesa započetog prije jedne decenije.

U središtu modela integracije je razvoj kompetencija u školskom učenju kroz integrativni pristup, dakle kroz sve predmete, te međupredmetno i izvannastavno (kroz školske projekte, partnerstva, sekcije i slično). Da bi se to postiglo ključno je stvoriti podesnu sredinu za učenje u obrazovnoj ustanovi, te imati nastavnike obučene za integraciju ključnih kompetencija. Zbog toga je definiranje prioriteta fokusirano na konkretne aktivnosti širokog spektra učesnika, kako bi sticanje preduzetničkih i digitalnih kompetencija počelo od najranije životne dobi učenika, kroz formalne obrazovne sisteme. Ipak, u

središtu modela su nastavnici i obrazovne ustanove i podizanje njihovih kapaciteta kako bi mogli zadovoljiti potrebe onih koji uče (učenici, studenti, polaznici obrazovanja odraslih).

Većina ključnih kompetencija se ne usvaja tradicionalnom predmetnom nastavom, već one trebaju biti integralni dio **modernih metoda obučavanja**. Metoda za integraciju jedne ključne kompetencije u nastavu i učenje relevantna je i za većinu ostalih. Osim toga, ključne kompetencije su međuzavisne i gotovo je nemoguće uvesti u školsko učenje samo jednu kompetenciju, a da se pritom ne uđe u polje ostalih. Komunikacijske i prezentacijske vještine dijelom su i preduzetničke kompetencije, jednako tako i kritičko mišljenje i rješavanje problema, itd. U nastavi svakoga predmeta trebalo bi osim postizanja predmetnih ishoda uključiti i pripremanje mladih ljudi za izazove konkurentnosti, korištenje tehnologija, rada u timu, odgovornosti prema zajednici, toleranciji i različitosti, razvijanje radoznalosti, analitičkog i logičkog zaključivanja, inovativnosti i kreativnosti, stimuliranje komunikativnosti, samopouzdanja, otvorenost prema promjenama i sl.

Stoga će obuka nastavnika o uvođenju jedne ključne kompetencije svakako uključiti i ostale i primjenjivat će koncept u nastavi i učenju. U tom smislu moguće je integrirati obuke nastavnika za integraciju ne samo preduzetničke, već i ostalih kompetencija. Na nivou škola se također može vršiti zajedničko planiranje i zajedničke aktivnosti (npr. vananastavne aktivnosti, posjeta firmama, partnerstva i sl.) koje će podstaknuti učenike na postizanje ishoda učenja više ključnih kompetencija.

Premda se prioriteta unutar ovog dokumenta posebno usredotočuju na formalno obrazovanje, s obzirom na visoku stopu nezaposlenosti i neaktivnosti, dijalog o načinu na koji se obje kompetencije mogu razviti kontinuiranim obrazovanjem i obukom zahtijeva razvijeniju stratešku raspravu. Dokument ipak identificira niz privremenih mjera za podršku razvoju preduzetništva kroz obrazovanje odraslih.

4.1. Kratkoročni prioriteti (2021. – 2023.)

Identificirani su sljedeći kratkoročni prioriteti za integraciju preduzetničke ključne kompetencije u školsko učenje:

Nastava i učenje (nastavni planovi i programi u osnovnim i srednjim⁶ školama, te cjeloviti razvojni programi za predškolski odgoj i obrazovanje): Kroz ovaj prioritet potrebno je razviti metodologiju kako bi **ishodi učenja** iz EntreComp okvira bili transponirani u nastavne planove i programe za **osnovne i srednje škole**. Prve aktivnosti bi se trebale provesti uz podršku EU IPA projekta, čiji se početak realizacije očekuje krajem 2020. godine. Kratkoročno, potrebno je revidirati Programe za integraciju preduzetničke ključne kompetencije u školsko učenje, za ISCED nivoa 2 i 3, te pripadajuće smjernice. Njih također treba proširiti i na nivo ISCED 1 (predškolsko i niži razredi osnovnog obrazovanja). Programe nadležne obrazovne vlasti mogu usvojiti i uvesti u školsko učenje kao anekse nastavnim planovima i programima za osnovnu školu i gimnaziju, kao i za predškolski odgoj i obrazovanje. Metodologija se temelji na kroskurikularnim, međupredmetnim i izvan-nastavnim aktivnostima, i relevantna je za sva tri spomenuta nivoa: predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje, uključujući sve vrste srednjih škola (opće, stručne, umjetničke, vjerske, itd.). Smjernice će poslužiti kao materijal za nastavnike i pedagoške savjetnike koje će provoditi nastavne planove i programe. Nadležne obrazovne vlasti mogu koristiti sve ove materijale, bilo tokom redovne revizije nastavnog plana i programa za srednje obrazovanje, bilo da ih odobre kao promjene unutar 30% za koje je škola imala autonomiju.

Razvoj ljudskih kapaciteta uključenih u integraciju preduzetničkih kompetencija u nastavu i učenje (pedagoških savjetnika, školskih uprava, nastavnika osnovnih i srednjih škola, te studenata nastavničkih fakulteta): Podizanje kapaciteta nastavnika i pedagoških savjetnika je osnovni preduvjet provođenja dopunjenih nastavnih planova i programa. Ono treba obuhvatiti sve nastavnike

---

⁶ U Hercegovačko-neretvanskom kantonu nije donesen novi Zakon o srednjoškolskom odgoju i obrazovanju, niti Zakon o srednjem stručnom obrazovanju.

[21]⁷, budući da se ključne kompetencije trebaju integrirati kroz sve predmete u razrednu i predmetnu nastavu. Podizanje kapaciteta će se obaviti kroz kontinuirani profesionalni razvoj nastavnika (obuke, aktivni, umrežavanje), ali je istodobno ishode učenja o ključnim kompetencijama potrebno uvrstiti i u inicijalnu obuku nastavnika – u studijske programe fakulteta koji obrazuju nastavnike svih profila. Realizaciji ovog prioriteta treba pristupiti sistemno u okviru kratkoročnog, srednjoročnog i dugoročnog perioda, budući da je u pitanju izrazito velika, te heterogena fokusna grupa. Kratkoročno je bitno otvoriti dijalog s visokoškolskim ustanovama koje izvode programe za obuku nastavnika. Dijalog bi se mogao otvoriti formiranjem radne grupe za obuku nastavnika u okviru IPA 2016 Projekta, u kojoj bi sudjelovali i predstavnici visokoškolskih ustanova, Agencije za razvoj visokog obrazovanja i osiguranje kvaliteta BiH i nadležnih obrazovnih vlasti. Također je potrebno provesti i analizu studijskih programa, kako bi se utvrdilo jesu li ključne kompetencije i u kolikoj mjeri zastupljene u inicijalnom obrazovanju nastavnika. Na bazi analize potrebno je izraditi model uvođenja ključnih kompetencija u nastavu na studijskim programima koji obrazuju nastavnike, u dijalogu s visokoškolskim ustanovama. Kada je u pitanju KPR nastavnika, potrebno je uspostaviti sistem obuka na nivou svake od nadležnih obrazovnih vlasti. U kratkoročnom periodu bi trebalo provesti obuku svih pedagoških savjetnika (u ukupno 10 pedagoških zavoda) ili pedagoga u školama u kantonima koji nemaju pedagoške zavode, obuku 50% školskih uprava, te 20% nastavnika.

Integracija ključne kompetencije u osnovne i srednje škole: Škola, kao odgojno-obrazovna ustanova s učenjem i nastavom kao središnjim poljem njezina djelovanja predstavlja zajednicu djelovanja svih njezinih subjekata: učenika, nastavnika, roditelja, stručnih saradnika, ostalih stručnjaka i djelatnika. U školi se kroz učenje i nastavu stiču znanja, vještine, sposobnosti i navike. U kontekstu ključnih kompetencija škola se promatra cjelovito, kao mjesto gdje svi koji učestvuju u školskom životu doprinose razvoju kompetencija učenika. Preduzetnička kompetencija se može stjecati kroz redovnu nastavu, u okviru gotovo svih predmeta, ali i vannastavno, kroz školske projekte i školska partnerstva. Kroz aktivnosti u prethodnom periodu preduzetnička kompetencija je u određenoj mjeri ušla u približno 30 škola u Bosni i Hercegovini, uključivo osnovne, srednje opće i stručne škole, i te aktivnosti treba nastaviti, na bazi i uz unapređenje prethodnih iskustava. Budući da škola provodi formalne obrazovne programe, sve aktivnosti se planiraju godišnjim programom rada škole (GPRŠ) koji proizlazi iz razvojnog plana škole, kao srednjoročnog strateškog dokumenta. Kroz GPRŠ svaka škola treba iskazati opredijeljenost za integraciju ključnih kompetencija te planirati aktivnosti – kako kroz nastavu operativnim planiranjem i planiranjem školskih sati, osiguravajući također da svi mladi ljudi kroz školski sistem imaju praktično preduzetničko iskustvo, kao što je predviđeno EU akcijskim planom za preduzetništvo⁸. Kroz vannastavne aktivnosti, aktivnostima aktivnog učenja, aktivnostima izvan školskih prostora, školskim projektima, organizacijom događaja, sekcijama, te uspostavama partnerstava škole i firme ili organizacije iz lokalnog okruženja će se također postići postizanje preduzetničkih kompetencija kod učenika. Kako bi učenici postigli ishode preduzetničkog učenja, fokus svih nabrojanih aktivnosti treba biti na aktivnoj uključenosti učenika. Aktivnosti integracije ključne kompetencije u školsko učenje podrazumijevaju također i promotivne aktivnosti, kao i aktivnosti umrežavanja, na školskom nivou, nivou sistema i šire. To uključuje aktivnosti kao što su: uspostavljanje strukturiranog partnerstva između škola i lokalnih firmi i organizacija, gdje bi u kratkoročnom periodu trebalo uključiti 30% osnovnih škola i gimnazija i 50% srednjih stručnih škola; osnivanje školskih zadruga u 10% osnovnih škola i 30% srednjih škola; provedbu vannastavnih i projektnih aktivnosti unutar najmanje 30% osnovnih škola i 50% srednjih škola u kratkoročnom periodu; Obilježavanje Dana preduzetništva ili Evropske sedmice stručnih vještina u 30% osnovnih škola, 30% gimnazija i 50% srednjih stručnih i tehničkih škola; organiziranje sajmova školskog preduzetništva svake godine na nivou nadležnih obrazovnih vlasti, promoviranje najboljih nastavnika, učenika i škola na nivou nadležnih obrazovnih vlasti, informativne kampanje kroz društvene mreža, stvaranje web platforme za razmjenu ideja i prakse, organiziranje godišnje konferencije o

⁷ Prema podacima Agencija za statistiku BiH u predškolskim ustanovama zaposleno je ukupno 1.895 vaspitača, osnovnom obrazovanju zaposleno je ukupno 23.969 nastavnika, a u srednjem obrazovanju 12.615 nastavnika.

⁸ Vidi EU Akcijski plan za preduzetništvo (2020.), str.7, dostupan na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52012DC0795>

preduzetničkom učenju na nivou BiH (svake godine organizirala bi ju druga nadležna obrazovna vlast); razmjena iskustava o preduzetničkom učenju na nivou školskih aktiva, općinskih i regionalnih aktiva, razmjene iskustava na međunarodnoj nivou; stvaranje uvjeta za praktično preduzetničko iskustvo učenika najmanje 10% osnovnih škola, 20% gimnazije i 30% srednjih stručnih i tehničkih škola itd. Web platforme na kojima bi nastavnici i učenici razmjenjivali iskustva, aplicirajući vlastite primjere dobre prakse iz svojih škola, kako bi inspirirali druge, može voditi nevladina organizacija ili nadležna obrazovna vlast. Kao obrazac može poslužiti CIVITAS web platforma za razmjenu prakse o građanskoj ključnoj kompetenciji. Praktično preduzetničko iskustvo za mlade ljude u školi preporuka je EU u ključnim dokumentima o Evropskim obrazovnim reformama, poput "Preispitivanja obrazovanja - investiranje u vještine za bolje socijalno-ekonomske rezultate" i Akcijskog plana za preduzetništvo 2020., a sadržano je i u SBA procjeni za 2019. godinu. Budući da je riječ o prilično novom području, pilotiranje na nivou osnovnog i srednjeg obrazovanja bio bi jedan od mogućih načina realizacije ove preporuke. Aktivnosti bi mogle realizirati same škole u saradnji sa svojim partnerima, ali to bi nadležne obrazovne vlasti trebale poticati. Osim toga, sistem karijernog savjetovanja učenika uspostavljen u osnovnim i posebno srednjim školama trebalo bi proširiti savjetovanjem o preduzetništvu kao opciji zapošljivosti, uključivo i obuke o preduzetništvu.

Preduzetničko učenje u stručnom obrazovanju i obuci: Premda se integracija preduzetničke kompetencije u srednje škole (prethodni prioritet) odnosi i na srednje stručne i tehničke škole, ovaj prioritet ima u fokusu sticanje poslovnih vještina učenika srednjih stručnih i tehničkih škola. Kada su u pitanju srednje stručne i tehničke škole, ishode preduzetničkog učenja potrebno je uvrstiti u standarde kvalifikacija i zanimanja (na nivoima kvalifikacijskog okvira 2 do 5). Osim toga, iako bi cjelokupna atmosfera u stručnoj školi trebala biti u duhu preduzetništva, potencijal za sticanje preduzetničke kompetencije, posebno vezan uz konkretno zanimanje koje je predmet stjecanja kvalifikacije, je i predmet Osnovi preduzetništva, koji se izučava u većini srednjih stručnih i tehničkih škola. Nastavni programi za taj predmet uglavnom su izrađeni kroz EU VET reformu, i nisu nikada revidirani, od kada su uvedeni (10 – 15 godina). Najprije je potrebno izvršiti analizu kojom bi se utvrdilo u okviru kojih programa se izvodi nastava za ovaj predmet, tko su nastavnici koji predaju, kakvi se ishodi učenja postižu kroz ovaj predmet. Analiza bi trebala dati jasne smjernice i preporuke nadležnim obrazovnim vlastima za unapređenje nastave u okviru ovoga predmeta, kako bi u njegovom fokusu bila izrada konkretnih biznis planova na osnovi ideja učenika, a vezano za kvalifikaciju koja se stječe programom u okviru kojeg se predmet izvodi. Na osnovi analize bi se izradio revidirani model nastavnog programa, kao i pripadajući program obuke za nastavnike. Programe bi usvojile nadležne obrazovne vlasti. Osim toga, preduzetničko učenje je posebno relevantno i kod karijernog savjetovanja u stručnom obrazovanju i obuci, budući da preduzetništvo može biti vrlo relevantna opcija zapošljavanja maturanata srednjih stručnih škola.

Integracija preduzetničke kompetencije i preduzetničkog učenja u visoko obrazovanje: Slično kao i u nižim nivoima obrazovanja, obuka nastavnika o modernim metodama učenja koje sadrže ključne kompetencije je neophodan preduvjet za integraciju preduzetničke (i ostalih) ključne kompetencije u visoko obrazovanje. Zbog toga bi trebalo razviti sistem za kontinuirani profesionalni razvoj univerzitetskih nastavnika i kreiranje obuka o preduzetničkoj i drugim ključnim kompetencijama. Primjer dobre prakse predstavlja Projekt Train koji se realizira na Univerzitetu u Sarajevu kroz kojih je do sada više od 200 mladih članova akademskog osoblja obučeno u metodama učenja i podučavanja. No, ti programi nisu sadržavali module o ključnim kompetencijama. Dakle, izazov predstavlja kreiranje sistema obuka za univerzitetske nastavnike i uvrštavanje ključnih kompetencija kao važan dio tih obuka. Obuke bi organizirale visokoškolske ustanove kao pedagošku podršku svojim nastavnicima. Uvrštavanje ključnih kompetencija u studijske programe, kroz razne predmete, kao i uvođenje učenja o preduzetništvu na ne-ekonomske fakultete (međupredmetno ili kroz predmet) također će doprinijeti integraciji preduzetničke kompetencije. Budući da su ključne kompetencije ušle u Standarde i smjernice za osiguranje kvaliteta u Evropskom prostoru visokog obrazovanja, njih je potrebno ugraditi i u kriterije za akreditaciju studijskih programa, te u unutrašnje sisteme kvaliteta visokoškolskih ustanova, kako bi se osigurala posvećenost visokoškolskih ustanova njihovoj integraciji u studijske programe. Povezivanje visokoškolskih ustanova s firmama omogućit će studentima praktična preduzetnička iskustva. Budući

da se karijerna savjetovanja bave promoviranjem preduzetništva, ona također zahtijevaju posebnu pažnju. Visokoškolske ustanove također trebaju razviti sistem karijernog savjetovanja studenata, u kojem preduzetništvo može biti jedna od opcija zapošljivosti za diplomce. Podršku je potrebno proširiti i biznis start-up centrima (ili drugim sličnim centrima ili programima obuke o start-upu biznisa) na univerzitetima. To bi uključivalo razvoj sistema za kontinuirani profesionalni razvoj univerzitetskih nastavnika i obuke. U ovom periodu realno je moguće razviti model i pilotirati ga na najmanje dva javna univerziteta. Osim toga, Kriteriji za akreditaciju studijskih programa trebaju biti povezani s ključnim kompetencijama. Aktivnosti će također uključivati povezivanje visokoškolskih ustanova s firmama, s ciljem da u kratkoročnom periodu 30% studijskih programa na svim visokoškolskim ustanovama uključuju strukturirano partnerstvo s relevantnim firmama; uvođenje preduzetništva kao mogućnosti karijere za studente na 30% visokoškolskih ustanova koje će razviti sistem profesionalnog usmjeravanja za studente; podrška biznis start-up centrima na univerzitetima, s ciljem da 20% univerziteta imaju izvannastavne start-up programe za studente; uvođenje učenja o preduzetništvu na ne-ekonomske fakultete na 30% visokoškolskih ustanova, stvaranje uvjeta za praktično preduzetničko iskustvo za najmanje 20% studenata, itd.

Obrazovanje odraslih i neformalno pouzetničko učenje: Preduzetnička kompetencija je važna u podršci mladih koji nisu ni zaposleni niti se obrazuju, dugoročno nezaposlenim osobama i ženama, kao i osobama s invaliditetom, kako bi oni postigli povećanje samopouzdanja i samodostatnosti. U tom smislu je posebno potrebno dizajnirati programe za ove kategorije društva. U tom smislu, dijalog i daljnje planiranje o neformalnom preduzetničkom učenju odraslih zahtijeva posvećenu raspravu. Programi će biti planirani u saradnji nadležnih obrazovnih vlasti koje su odgovorne za obrazovanje odraslih i drugih nadležnih institucija na određenim nivoima, kao što su službe za zapošljavanje, ministarstva odgovorna za podršku malim i srednjim preduzećima, nevladine organizacije itd.⁹

Monitoring i evaluacija trenutno predstavljaju najveći izazov za nadležne obrazovne vlasti u integraciji preduzetničke ključne kompetencije u obrazovne sisteme. Posebno, u slučajevima gdje su reforme preduzetničkog učenja podržane od strane donatorskih programa, važno je da odgovornost za monitoring i evaluaciju preuzmu nadležne obrazovne vlasti. Također, u slučaju kada se programi integracije preduzetničke kompetencije pilotiraju, oni trebaju biti sistematično evaluirani i naučene lekcije trebaju biti identificirane kako bi se utvrdio uticaj preduzetih aktivnosti (mjera, politika) na sistem. Monitoring predstavlja redovnu aktivnost prikupljanja podataka i praćenja aktivnosti. Tokom 2019. godine ETF je u saradnji s MCP i nadležnim obrazovnim vlastima proveo istraživanje o uticaju dosadašnjih aktivnosti na školsko učenje u osnovnom i srednjem obrazovanju. Po isteku kratkoročnog, te kasnije srednjoročnog perioda potrebno je izvršiti procjenu učinka preduzetih aktivnosti. SBA izvještavanje kao ciklični proces baziran na samoprocjeni i eksternoj procjeni OECD-EU-EBRD-ETF konzorcija također predstavlja vid ekstreme evaluacije. Osim toga, nadolazeća procjena indikatora po izvještaju Torinskog procesa također je oblik monitoringa. Kada je u pitanju monitoring, pedagoški zavodi i pedagoške službe u školama trebaju pratiti integraciju preduzetničke kompetencije u školama kao svoju redovnu aktivnost (opservacija nastavnog sata, stručni nadzori) kroz izrađen protokol za praćenje. Na bazi praćenja, pedagoški zavodi i/ili ministarstva obrazovanja trebaju izrađivati godišnje izvještaje o napretku. Budući da je obrazovanje odraslih, uglavnom kroz neformalne obuke, posebno o start-upima podržano od strane različitih institucija, na različitim nivoima, te različitih donatora, potrebno je, u saradnji s nadležnim obrazovnim vlastima, uspostaviti sisteme prikupljanja podataka o provedenim obukama o preduzetničkom učenju, te procjene učinka mjera podrške neformalnim preduzetničkim obukama, na nivou nadležnih obrazovnih vlasti, kao dio njihove nadležnosti za obrazovanje odraslih. Time će se stvoriti preduvjeti za strukturirane akcije i politike. Obrazovne ustanove (srednje i visoko obrazovanje) trebaju u saradnji sa službama za zapošljavanje uspostaviti sistem prikupljanja podataka o razvoju karijera bivših učenika (alumni).

---

⁹ Osim ovih aktivnosti, budući da neformalno poduzetničko učenje može podržati razvoj i rast malih i srednjih preduzeća, razvijene su posebne aktivnosti za podršku malim i srednjim poduzećima za kratkoročno, srednje i dugoročni period i prikazane su u Prilogu 2.

Aktivnosti uz kratkoročne prioritete

Prioritet	Aktivnosti	Odgovorne institucije	Indikatori	Period
Nastava i učenje (nastavni planovi i programi u osnovnim i srednjim školama)	Revizija Programa i smjernica za integraciju preduzetničke ključne kompetencije u školsko učenje (ISCED 2 i 3) i njihovo potpuno usaglašavanje s EntreComp-om	Nadležne obrazovne vlasti i pedagoški zavodi (eventualno podržani kroz Radnu grupu u okviru IPA 2016 Projekta)	Programi revidirani i u cijelosti usaglašeni s EntreCompom – definirani ishodi učenja u tri kategorije i za 15 kompetencija	Treći i četvrti kvartal 2021. godine
	Usvajanje revidiranog Programa i smjernica za integraciju preduzetničke ključne kompetencije u školsko učenje (ISCED 2 i 3)	Nadležne obrazovne vlasti	Usvojeni revidirani Programi od strane 12 nadležnih obrazovnih vlasti	Prvi i drugi kvartal 2022. godine
	Izrada Metodološkog priručnika za nastavnike	Nadležne obrazovne vlasti i pedagoški zavodi (eventualno podržani kroz Radnu grupu u okviru IPA 2016 Projekta)	Metodološki priručnik usvojen	Prvi i drugi kvartal 2022. godine
Razvoj ljudskih kapaciteta uključenih u integraciju preduzetničkih kompetencija u nastavu i učenje (pedagoških savjetnika, školskih uprava, nastavnika osnovnih i srednjih škola, te studenata nastavničkih fakulteta)	Uspostavljanje radne grupe predstavnika visokoškolskih ustanova koje provode studijske programe za inicijalnu obuku nastavnika ¹⁰ i otvaranje dijaloga o uvođenju ključnih kompetencija u studijske programe	Visokoškolske ustanove u BiH, HEA, nadležne obrazovne vlasti (eventualno podržani kroz Radnu grupu u okviru IPA 2016 Projekta)	Radna grupa uspostavljena, dokumentuje svoj rad (zapisnici, izvještaji)	Treći kvartal 2021. godine
	Analiza zastupljenosti preduzetničke i drugih ključnih kompetencija u studijskim programima za inicijalnu obuku nastavnika	Nadležne obrazovne vlasti, HEA (eventualno podržani kroz Radnu grupu u okviru IPA 2016 Projekta)	Izvještaj o provedenoj analizi, prijedlozi i preporuke od strane Radne grupe	Treći i četvrti kvartal 2021. godine
	Izrada modela integracije preduzetničke i drugih ključnih kompetencija u studijske programe za inicijalno obrazovanje nastavnika	Nadležne obrazovne vlasti i visokoškolske ustanove (eventualno podržani kroz Radnu grupu u okviru IPA 2016 Projekta)	Izrađen model i pripadajući silabusi	2022. godina

¹⁰ Ovo eventualno može biti podgrupa za poduzetničku ključnu kompetenciju u okviru IPA 2016 Projekta, u zavisnosti od dizajna projektnog zadatka i predložene metodologije

Prioritet	Aktivnosti	Odgovorne institucije	Indikatori	Period
	Adaptiranje postojećih programa kontinuiranog profesionalnog usavršavanja savjetnika, školskih uprava i nastavnika osnovnih, srednjih općih, te tehničkih i stručnih škola za integraciju preduzetničke kompetencije	Nadležne obrazovne vlasti i pedagoški zavodi (eventualno podržani kroz Radnu grupu u okviru IPA 2016 Projekta)	Tri programa obuka – za savjetnike (uključivo modul „trening trenera“), školskih uprava i nastavnika (različiti moduli), scenariji obuka	Treći i četvrti kvartal 2021. godine
	Provođenje obuka pedagoških savjetnika (ToT) model	Pedagoški zavodi/ministarstva (eventualno podržani kroz Radnu grupu u okviru IPA 2016 Projekta)	Obučeni svi pedagoški savjetnici	Treći i četvrti kvartal 2021., prvi i drugi kvartal 2022. godine
	Provođenje obuka školskih uprava (osnovne, opće, tehničke i stručne srednje škole)	Pedagoški zavodi/ministarstva (eventualno podržani kroz Radnu grupu u okviru IPA 2016 Projekta) Projekt i obučeni pedagoški savjetnici	Obučene školske uprave 50% osnovnih i srednjih škola	2022., 2023. godina
	Provođenje obuka nastavnika predmeta osnovi preduzetništva u srednjim stručnim i tehničkim školama	Pedagoški zavodi/ministarstva (eventualno podržani kroz Radnu grupu u okviru IPA 2016 Projekta)	Obučeno minimalno cca 320 nastavnika	Treći i četvrti kvartal 2022., prvi i drugi kvartal 2023. godine
	Provođenje obuka nastavnika osnovnih i srednjih škola	Pedagoški zavodi/ministarstva (eventualno podržani kroz Radnu grupu u okviru IPA 2016 Projekta) Projekt i obučeni pedagoški savjetnici	Obučeno 20% nastavnika osnovnih i srednjih škola	2022., 2023. godina
Integracija preduzetničkih kompetencija u	Identifikacija pilot škola za daljnji razvoj preduzetničke kompetencije	Nadležne obrazovne vlasti (eventualno podržani kroz Radnu	20 osnovnih škola, 10 općih i 10 stručnih srednjih škola	Drugi kvartal 2022. godine

Prioritet	Aktivnosti	Odgovorne institucije	Indikatori	Period
osnovne i srednje škole, umrežavanja i promocija		grupu u okviru IPA 2016 Projekta)		
	Uvođenje preduzetničke kompetencije u GPRŠ i Razvojni plan škole	Škole, pedagoški zavodi/ministarstva	Do 50% škola	Kontinuirano 2021. – 2023.
	Uspostava strukturiranih školskih partnerstava s firmama ili organizacijama u lokalnom okruženju	Škole, pedagoški zavodi/ministarstva	Do 30% osnovnih i srednjih općih, te do 50% srednjih stručnih i tehničkih škola	Kontinuirano 2021. – 2023.
	Realiziranje vannastavnih i projektnih aktivnosti	Škole	30% osnovnih i 50% srednjih škola	Kontinuirano 2021. – 2023.
	Obilježavanje dana preduzetništva ili Evropske sedmice vještina u školama i promocija najboljih nastavnika i učenika iz oblasti preduzetničke kompetencije	Škole, pedagoški zavodi/ministarstva	30% osnovnih škola, 30% srednjih općih i 50% srednjih stručnih i tehničkih škola	Kontinuirano 2021. – 2023.
	Organizacija sajmova školskog preduzetništva, Razmjena iskustava o preduzetničkom učenju na nivou stručnih aktiva škola, općinskih i regionalnih aktiva	Nadležne obrazovne vlasti i škole	Godišnje, na nivou nadležne obrazovne vlasti (12)	Kontinuirano 2021. – 2023.
	Informativna kampanja, socijalni mediji, te kreiranje web platforme za razmjenu ideja i praksi	Nadležne obrazovne vlasti (eventualno podržani kroz Radnu grupu u okviru IPA 2016 Projekta)	Provedene promotivne aktivnosti, socijalne mreže, uspostavljena web platforma, 10% nastavnika postavlja svoje sadržaje	Kontinuirano 2021. – 2023.
	Organiziranje godišnje konferencije o preduzetničkom učenju na nivou BiH	IPA projekt ili drugi donatori	Godišnje – svake godine druga nadležna obrazovna vlast organizira	Kontinuirano 2021. – 2023.
	Podsticanje razmjena iskustava na međunarodnm nivou	Škole, pedagoški zavodi, nadležne obrazovne vlasti	Sudjelovanje na minimalno jednom događaju godišnje	Kontinuirano 2021. – 2023.
	Stvaranje uvjeta za praktična preduzetnička iskustva učenika	Škole	10% učenika osnovnih škola, 20% učenika srednjih općih i 30% učenika srednjih stručnih i tehničkih škola	Kontinuirano 2021. – 2023.
Integracija preduzetničkog učenja u stručno obrazovanje i obuku	Uvrštavanje relevantnih ishoda preduzetničkog učenja u standarde kvalifikacija (i zanimanja) za VET kvalifikacije	Nadležna obrazovna vlast	Razvijeni standardi kvalifikacija (i zanimanja) s uvrštenim ishodima preduzetničkog učenja za 25% VET kvalifikacija	Kontinuirano, do kraja 2023. godine

Prioritet	Aktivnosti	Odgovorne institucije	Indikatori	Period
	Analiza predmeta Osnove preduzetništva u srednjim stručnim i tehničkim školama i sačinjavanje preporuke za poboljšanja (bazirati ga na izradi konkretnog biznis plana)	Nadležne obrazovne vlasti i pedagoški zavodi (eventualno podržani kroz Radnu grupu u okviru IPA 2016 Projekta)	Izveštaj o evaluaciji, usvojene preporuke od strane Radne grupe	Treći i četvrti kvartal 2021. godine
	Izrada revidiranog nastavnog programa za predmet Osnove preduzetništva u srednjim stručnim školama i pripadajućeg programa za obuku nastavnika	Nadležne obrazovne vlasti i pedagoški zavodi (eventualno podržani kroz radnu grupu u okviru Projekta IPA 2016)	Model nastavnog programa, program obuke za nastavnike	Prvi i drugi kvartal 2022. godine
	Usvajanje revidiranog nastavnog programa za predmet Osnove preduzetništva u srednjim stručnim i tehničkim školama	Nadležne obrazovne vlasti na prijedlog pedagoških zavoda	Usvojen program za srednje stručne i tehničke škole	Prvi i drugi kvartal 2022. godine
Integracija preduzetničke kompetencije i preduzetničkog učenja u visoko obrazovanje	Razvoj sistema za kontinuirani profesionalni razvoj univerzitetskih nastavnika i kreiranje obuka	Nadležne obrazovne vlasti, visokoškolske ustanove podržane kroz Radnu grupu IPA 2016 Projekta	Razvijen model, pilotiran na minimalno 2 javna univerziteta	2021., prvi i drugi kvartal 2022. godine
	Povezivanje kriterija za akreditaciju studijskih programa s ključnim kompetencijama	HEA, HEA RS	Revidirani kriteriji za akreditaciju studijskih programa	Prvi i drugi kvartal 2022. godine
	Povezivanje visokoškolskih ustanova sa firmama	Visokoškolske ustanove	30% studijskih programa na svakoj visokoškolskoj ustanovi ima strukturirana partnerstva s relevantnim firmama	Kontinuirano 2021. – 2023.
	Uvrštavanje preduzetništva kao karijerne opcije studentima	Visokoškolske ustanove	30% visokoškolskih ustanova ima razvijen sistem karijernog savjetovanja studenata	Kontinuirano 2021. – 2023.
	Podrška biznis start-up centrima na univerzitetima	Visokoškolske ustanove	20% univerziteta ima program fakultativne obuke o start-upu za studente	Kontinuirano 2021. – 2023.
	Uvođenje učenja o preduzetništvu na ne-ekonomske fakultete	Visokoškolske ustanove	30% visokoškolskih ustanova ima uvršteno	Kontinuirano 2021. – 2023.

Prioritet	Aktivnosti	Odgovorne institucije	Indikatori	Period
			učenje o preduzetništvu na ne-ekonomskim studijskim programima	
	Stvaranje uvjeta za praktična preduzetnička iskustva studenata	Visokoškolske ustanove	20% studenata ostvaruje praktično preduzetničko iskustvo	Kontinuirano 2021. – 2023.
Obrazovanje odraslih i neformalno pouzetničko učenje	Pokretanje programa obuka o preduzetništvu za mlade nezaposlene	Nadležni zavodi za zapošljavanje, ministarstva obrazovanja (zavodi), nevladin sektor, lokalna samouprava	Najmanje jedan program mjera na nivou entiteta, 100 obučениh godišnje	Kontinuirano 2021. – 2023.
	Pokretanje programa obuka o preduzetništvu za dugoročno nezaposlene	Nadležni zavodi za zapošljavanje, ministarstva obrazovanja (zavodi), nevladin sektor, lokalna samouprava,	Najmanje jedan program mjera na nivou entiteta, 100 obučениh godišnje	Kontinuirano 2021. – 2023.
	Pokretanje programa obuka o ženskom preduzetništvu	Nadležni zavodi za zapošljavanje, ministarstva nadležna za preduzetništvo, nevladin sektor, lokalna samouprava	Najmanje jedan program mjera na nivou entiteta, 100 obučениh godišnje	Kontinuirano 2021. – 2023.
Monitoring i evaluacija	Podrška SBA izvještavanju (ciklus 2021/22.)	SBA koordinatori u saradnji s nadležnim obrazovnim vlastima	Prikupljene sve relevantne informacije, sačinjen samo-evaluacijski izvještaj	2022. godina
	Razvoj sistema praćenja integracije preduzetničke kompetencije u škole	Pedagoški zavodi/ministarstva	Minimalno 10% nadzora u školama sadržava informacije o preduzetničkoj kompetenciji	Kontinuirano 2021. – 2023.
	Izrada godišnjih izvještaja o napretku	Pedagoški zavodi/ministarstva, nadležne obrazovne vlasti	Najmanje 4 nadležne obrazovne vlasti analiziraju godišnji učinak	Kontinuirano 2021. – 2023.
	Razvijanje modela kreiranja sistema praćenja karijera bivših učenika – gimnazije, srednje	Škole, visokoškolske ustanove (eventualno	10% gimnazija, 15 posto srednjih stručnih škola i 20%	Kontinuirano 2021. – 2023.

Prioritet	Aktivnosti	Odgovorne institucije	Indikatori	Period
	stručne i tehničke škole, visokoobrazovne ustanove	podržani kroz Radnu grupu u okviru IPA 2016 Projekta)	visokoškolskih ustanova prati karijere bivših studenata	
	Procjena učinka mjera podrške neformalnim preduzetničkim obukama	Pedagoški zavodi, nadležne obrazovne vlasti, entitetska ministarstva nadležna za podršku MSP	Izrađen najmanje jedan godišnji izvještaj u svakom entitetu	Kontinuirano 2021. – 2023.
	Razvoj sistema prikupljanja podataka o provedenim obukama o preduzetničkom učenju	Pedagoški zavodi, Zavod za obrazovanje odraslih, nadležne obrazovne vlasti, entitetska ministarstva nadležna za podršku MSP,	Evidentirano 30% obuka	Kontinuirano 2021. – 2023.

4.2. Srednjoročni prioriteti (2024. – 2026.)

I srednjoročno, potrebno je nastaviti aktivnosti na utvrđenim prioritetima:

Nastava i učenje (nastavni planovi i programi u osnovnim i srednjim školama, te cjeloviti razvojni programi za predškolski odgoj i obrazovanje): Započete aktivnosti se nastavljaju, programi ulaze u fazu implementacije i podržani su ostalim prioritetima.

Razvoj ljudskih kapaciteta uključenih u integraciju preduzetničkih kompetencija u nastavu i učenje (pedagoških savjetnika, školskih uprava, nastavnika osnovnih i srednjih škola, te studenata nastavničkih fakulteta). U srednjoročnom periodu je potrebno nastaviti s obukama. Također će se nastaviti aktivnosti na uvođenju učenja o preduzetničkoj i drugim ključnim kompetencijama u studijske programe za inicijalnu obuku nastavnika na visokoškolskim ustanovama. To će uključiti: modernizaciju studijskih programa za inicijalno obrazovanje nastavnika, uključujući i učenje o preduzetništvu i drugim ključnim kompetencijama (izmjena, revizija ili usvajanje novih studijskih programa) na najmanje 50% studijskih programa na visokoškolskim ustanovama koje obrazuju nastavnike; provođenje obuka za članove školskog menadžmenta (osnovne škole, gimnazije, srednje tehničke i stručne škole) u 50% osnovnih i srednjih škola; te provedbu obuke za najmanje 30% nastavnika u osnovnim i srednjim školama.

Integracija u osnovne i srednje škole (opće, tehničke i stručne): Aktivnosti se nastavljaju i u srednjoročnom periodu, na način da se povećava obuhvat škola u kojima je preduzetnička kompetencija integrirana u školsko učenje. Kao središnji prioritet, uključivat će integraciju kompetencije preduzetništva u daljnjih 40% škola, uvođenje kompetencija preduzetništva u GPRŠ i razvojne planove škola za daljnjih 50% škola; uspostavljanje partnerstava škola i lokalnih firmi ili organizacija za daljnjih 50% osnovnih škola i gimnazija, te 50% srednjih stručnih i tehničkih škola; osnivanje školskih zadruga za daljnjih 30% osnovnih i 30% srednjih škola; provedbu vannastavnih i projektnih aktivnosti za daljnjih 30% osnovnih i 50% srednjih škola; obilježavanje Dana preduzetništva ili Evropske sedmice stručnih vještina u školama u daljnjih 30% osnovnih škola i gimnazija, te 50% srednjih stručnih i tehničkih škola; organiziranje sajмова školskog preduzetništva godišnje na nivou nadležnih obrazovnih vlasti; promoviranje najboljih nastavnika, učenika i škola, stvaranje internetske platforme za razmjenu ideja i prakse s ciljem da 20% nastavnika razmjenjuje svoj sadržaj, nastavljajući s organizacijom godišnje konferencije o preduzetničkom učenju na nivou BiH (godišnje - svake godine druge nadležne obrazovne vlasti); razmjena iskustava o preduzetničkom učenju na nivou školskih aktiva, te općinskih i regionalnih aktiva, razmjene iskustava na međunarodnom nivou; stvaranje uvjeta za praktično iskustvo preduzetništva za učenike za daljnjih 30% učenika osnovnih škola, 30% učenika gimnazije i 40% učenika srednjih stručnih i tehničkih škola.

Integracija preduzetničkog učenja u stručno obrazovanje i obuku: Započete aktivnosti na razvoju standarda zanimanja i kvalifikacija se nastavljaju, predmet Osnovi preduzetništva se izvodi po unaprijeđenom programu. U srednjoročnom periodu u okviru ovog prioriteta je potrebno nastaviti s uvrštavanjem ishoda preduzetničkog učenja u standarde kvalifikacija i zanimanja stručnog obrazovanja i obuke, tako da standardi kvalifikacija i zanimanja razvijeni za 75% kvalifikacija u stručnom obrazovanju trebaju uključivati ishode preduzetničkog učenja. Osim toga, fokus u srednjoročnom periodu treba biti na snažnijem povezivanju s poslovnim sektorom, kako bi se preduzetništvo nudilo učenicima kao karijerna opcija samozapošljavanja ili njihovog daljnjeg profesionalnog razvoja.

Integracija preduzetničke kompetencije i preduzetničkog učenja u visoko obrazovanje: Aktivnosti započete u kratkoročnom periodu se nastavljaju.

Obrazovanje odraslih i neformalno pouzetničko učenje: Započete programe je potrebno nastaviti, te periodično evaluirati kako bi se utvrdio učinak njihovog uticaja na targetiranu populaciju. Aktivnosti će uključivati pokretanje programa preduzetničkih osposobljavanja za mlade osobe koje nisu u obrazovnom sistemi i nezaposlene su (NEET), za dugotrajno nezaposlene osobe, za osobe s invaliditetom i pokretanje programa obuke o ženskom preduzetništvu. Svaki od četiri programa trebao

bi se organizirati svake godine u svakom dijelu Bosne i Hercegovine, prema nadležnostima, a trebao bi imati cilj od po 500 polaznika koji se treniraju svake godine.

Monitoring i evaluacija Aktivnosti se nastavljaju u srednjoročnom periodu. U ovoj fazi bilo bi dobro imati više specifičnih informacija o postignućima. Stoga su predviđene sljedeće aktivnosti: procjena uticaja kratkoročnih ciljeva kroz evaluacijski izvještaj s formuliranim preporukama za poboljšanja, koju bi trebale izraditi nadležne obrazovane vlasti u koordinaciji s Ministarstvom civilnih poslova; podrška SBA izvještavanju (ciklus 2023/24); razvoj sistema praćenja za integraciju preduzetničke kompetencije na nivou nadležnih obrazovnih vlasti, s ciljem od minimalno 40% praćenja u školama uključuje informacije o preduzetničkoj kompetenciji; priprema godišnjih izvještaja nadležnih obrazovnih vlasti o napretku, kojima se redovno procjenjuju godišnji učinak; stvaranje sistema praćenja bivših učenika kako bi se pratile njihove karijere u najmanje 30% gimnazije, 50% srednjih stručnih i tehničkih škola i 50% visokoškolskih ustanova; procjenu uticaja mjera podrške za neformalne treninge o preduzetništvu; razvoj sistema prikupljanja podataka za provedene obuke na preduzetničkom učenju, koji bi trebali obuhvatiti 70% održanih obuka.

Aktivnosti uz srednjoročne prioritete

Prioritet	Aktivnosti	Odgovorne institucije	Indikatori	Period
Razvoj ljudskih kapaciteta uključenih u integraciju preduzetničkih kompetencija u nastavu i učenje (pedagoških savjetnika, školskih uprava, nastavnika osnovnih i srednjih škola, te studenata nastavničkih fakulteta)	Modernizacija studijskih programa za inicijalnu obuku nastavnika (dopuna, revizija ili usvajanje novih studijskih programa)	Visokoškolske ustanove	Do 50% studijskih programa za inicijalnu obuku nastavnika sadržava učenje o preduzetničkoj i drugim ključnim kompetencijama	Kontinuirano 2024. – 2026. godina
	Provođenje obuka školskih uprava (osnovne, opće, tehničke i stručne srednje škole)	Pedagoški zavodi/ministarstva, obučeni pedagoški savjetnici	Obučene školske uprave do 50% osnovnih i srednjih škola	Kontinuirano 2024. – 2026. godina
	Provođenje obuka nastavnika osnovnih i srednjih škola	Pedagoški zavodi/ministarstva obučeni pedagoški savjetnici	Obučeno do 30% nastavnika osnovnih i srednjih škola	Kontinuirano 2024. – 2026. godina
Integracija preduzetničkih kompetencija u osnovne i srednje škole, umrežavanja i promocija	Integracija preduzetničke kompetencije u škole	Nadležne obrazovne vlasti (eventualno) IPA 2016 Projekt	Do 40% škola	Kontinuirano 2024 .- 2026.
	Uvođenje preduzetničke kompetencije u GPRŠ i Razvojni plan škole	Škole, pedagoški zavodi/ministarstva	Do 50% škola	Kontinuirano 2024 .- 2026.
	Uspostava strukturiranih školskih partnerstava s firmama ili organizacijama u lokalnom okruženju	Škole, pedagoški zavodi/ministarstva	Do 50% osnovnih i srednjih općih, te do 50% srednjih stručnih i tehničkih škola	Kontinuirano 2024 .- 2026.
	Osnivanje školskih zadruga	Škole	30% osnovnih i 30% srednjih škola	Kontinuirano 2024 .- 2026.
	Realiziranje vannastavnih i projektnih aktivnosti	Škole	30% osnovnih i 50% srednjih škola	Kontinuirano 2024 .- 2026.
	Obilježavanje dana preduzetništva ili Evropske sedmice vještina u školama	Škole, pedagoški zavodi/ministarstva	30% osnovnih i srednjih općih škola i 50% srednjih stručnih i tehničkih škola	Kontinuirano 2024 .- 2026.
	Organizacija sajмова školskog preduzetništva	Nadležne obrazovne vlasti	Godišnje, na nivou nadležne obrazovne vlasti (12)	Kontinuirano 2024 .- 2026.
	Promocija najboljih nastavnika, učenika i škola	Nadležne obrazovne vlasti i pedagoški zavodi	Godišnje, na nivou nadležne obrazovne vlasti (12)	Kontinuirano 2024 .- 2026.
	Kreiranje web platforme za razmjenu ideja i praksi	Nadležne obrazovne vlasti	Uspostavljena web platforma, 20% nastavnika aplicira svoje sadržaje	Kontinuirano 2024 .- 2026.

Prioritet	Aktivnosti	Odgovorne institucije	Indikatori	Period
	Organiziranje godišnje konferencije o preduzetničkom učenju na nivou BiH	Nadležne obrazovne vlasti	Godišnje – svake godine druga nadležna obrazovna vlast organizira	Kontinuirano 2024 .- 2026.
	Razmjena iskustava o preduzetničkom učenju na nivou stručnih aktiva škola, općinskih i regionalnih aktiva	Škole, pedagoški zavodi	40% aktiva	Kontinuirano 2024 .- 2026.
	Razmjena iskustava na međunarodnoj nivou	Škole, pedagoški zavodi, nadležne obrazovne vlasti	Sve nadležne obrazovne vlasti redovno učestvuju	Kontinuirano 2024 .- 2026.
	Stvaranje uvjeta za praktična preduzetnička iskustva učenika	Škole	30% učenika osnovnih škola, 30% učenika srednjih općih i 40% učenika srednjih stručnih i tehničkih škola	Kontinuirano 2024 .- 2026.
Integracija preduzetničkog učenja u stručno obrazovanje i obuku	Uvrštavanje relevantnih ishoda preduzetničkog učenja u standarde kvalifikacija (i zanimanja) za VET kvalifikacije	Nadležna obrazovna vlast, na prijedlog pedagoškog zavoda ili APOSO-a	Razvijeni standardi kvalifikacija (i zanimanja) s uvrštenim ishodima preduzetničkog učenja za 75% VET kvalifikacija	Kontinuirano 2024. – 2026. godina
	Povezivanje praktične obuke s preduzetništvom i podrška studentima zainteresiranim za pokretanje posla.	Srednje stručne i tehničke škole	30% stručnih škola podržava preduzetništvo kao mogućnost zapošljavanja	Kontinuirano 2024. – 2026. godina
	Organiziranje školskih događaja i seminara od strane poduzetnika kako bi educirali učenike i podigli svijest o potencijalima i implikacijama samozapošljavanja, promovirali partnerstva između stručnih škola i preduzeća, te bili posrednici u pronalaženju posla za učenike	Srednje stručne i tehničke škole	30% stručnih škola ima razvijenu saradnju s poslovnim sektorom	Kontinuirano 2024. – 2026. godina
	Podsticanje mladih i iskusnih poduzetnika da se uključe u obrazovanje o preduzetništvu kao uzor	Srednje stručne i tehničke škole	50% stručnih škola redovno organizira događanja za učenike s mladim preduzetnicima - predavačima	Kontinuirano 2024. – 2026. godina
Integracija preduzetničke kompetencije i preduzetničkog	Razvoj sistema za kontinuirani profesionalni razvoj univerzitetskih nastavnika i kreiranje obuka	Nadležne obrazovne vlasti, visokoškolske ustanove	Nastavnici na 30% visokoškolskih ustanova obučeni o preduzetničkoj kompetenciji	Kontinuirano 2024 .- 2026.

Prioritet	Aktivnosti	Odgovorne institucije	Indikatori	Period
učenja u visoko obrazovanje	Uvrštavanje ključnih kompetencija u akreditirane studijske programe	Visokoškolske ustanove, HEA, HEA RS	30% studijskih programa akreditirano po kriterijima koji sadrže ključne kompetencije	Kontinuirano 2024 .- 2026.
	Povezivanje visokoškolskih ustanova s firmama	Visokoškolske ustanove	40% studijskih programa na svakoj visokoškolskoj ustanovi ima strukturirana partnerstva s relevantnim firmama	Kontinuirano 2024 .- 2026.
	Uvrštavanje preduzetništva kao karijerne opcije studentima	Visokoškolske ustanove	40% visokoškolskih ustanova ima razvijen sistem karijernog savjetovanja studenata	Kontinuirano 2024 .- 2026.
	Podrška biznis start-up centrima na univerzitetima	Visokoškolske ustanove	30% univerziteta ima program fakultativne obuke o start-upu za studente	Kontinuirano 2024 .- 2026.
	Uvođenje učenja o preduzetništvu na ne-ekonomske fakultete	Visokoškolske ustanove	40% visokoškolskih ustanova ima uvršteno učenje o preduzetništvu na ne-ekonomskim studijskim programima	Kontinuirano 2024 .- 2026.
	Stvaranje uvjeta za praktična preduzetnička iskustva studenata	Visokoškolske ustanove	40% studenata ostvaruje praktičko preduzetničko iskustvo	Kontinuirano 2024 .- 2026.
Obrazovanje odraslih i neformalno pouzetničko učenje	Pokretanje programa obuka o preduzetništvu za mlade nezaposlene	Nadležni zavodi za zapošljavanje, ministarstva obrazovanja (zavodi), nevladin sektor, lokalna samouprava	Najmanje jedan program mjera na nivou entiteta, 500 obučениh	Kontinuirano 2024 .- 2026.
	Pokretanje programa obuka o preduzetništvu za dugoročno nezaposlene	Nadležni zavodi za zapošljavanje, ministarstva obrazovanja (zavodi), nevladin sektor, lokalna samouprava,	Najmanje dva programa mjera na nivou entiteta, 500 obučениh godišnje	Kontinuirano 2024 .- 2026.

Prioritet	Aktivnosti	Odgovorne institucije	Indikatori	Period
	Pokretanje programa obuka o ženskom preduzetništvu	Nadležni zavodi za zapošljavanje, ministarstva nadležna za preduzetništvo, nevladin sektor, lokalna samouprava	Najmanje dva programa mjera na nivou entiteta, 500 obučenih godišnje	Kontinuirano 2024 .- 2026.
Monitoring i evaluacija	Evaluiran učinak kratkoročnih ciljeva	Nadležne obrazovne vlasti, MCP	Izrađen Izvještaj o procjeni realizacije kratkoročnih ciljeva i utvrđene preporuke za poboljšanje	Prvi i drugi kvartal 2024. godine
	Podrška SBA izvještavanju (ciklus 2024/25.)	SBA koordinatori u saradnji s nadležnim obrazovnim vlastima	Prikupljene sve relevantne informacije, sačinjen samo-evaluacijski izvještaj	2025. godina
	Razvoj sistemskog praćenja integracije preduzetničke kompetencije u škole	Pedagoški zavodi/ministarstva	Minimalno 40% nadzora u školama sadržava informacije o preduzetničkoj kompetenciji	Kontinuirano 2024 .- 2026.
	Izrada godišnjih izvještaja o napretku	Pedagoški zavodi/ministarstva, nadležne obrazovne vlasti	Sve nadležne obrazovne vlasti analiziraju godišnji izvještaj na redovnoj osnovi	Kontinuirano 2024 .- 2026.
	Implementacija modela sistema praćenja karijera bivših učenika – gimnazije, srednje stručne i tehničke škole, visokoobrazovne ustanove	Škole, visokoškolske ustanove	30% gimnazija, 50 posto srednjih stručnih škola i 50% visokoškolskih ustanova prati karijere bivših studenata	Kontinuirano 2024 .- 2026.
	Procjena učinka mjera podrške neformalnim preduzetničkim obukama	Pedagoški zavodi, nadležne obrazovne vlasti, entitetska ministarstva nadležna za podršku MSP	Izrađeni redovni godišnji izvještaji za svaki program mjera na nivou svake nadležne obrazovne vlasti	Kontinuirano 2024 .- 2026.
	Razvoj sistema prikupljanja podataka o provedenim obukama o preduzetničkom učenju	Pedagoški zavodi, Zavod za obrazovanje odraslih, nadležne obrazovne vlasti, entitetska ministarstva	Evidentirano 70% obuka	Kontinuirano 2024 .- 2026.

Prioritet	Aktivnosti	Odgovorne institucije	Indikatori	Period
		nadležna za podršku MSP		

4.3. Dugoročni prioriteti (2027. – 2030.)

Identificirani prioriteti ostaju relevantni i za dugoročni period. Do kraja 2030. godine preduzetnička kompetencija bi trebala biti integrirana u obrazovne sisteme na svim nivoima:

Nastava i učenje (nastavni planovi i programi u osnovnim i srednjim školama, te cjeloviti razvojni programi za predškolski odgoj i obrazovanje): U dugoročnom periodu, nakon što se provedu evaluacije i utvrde koje učinke je provođenje ovih programa imalo na nastavu i učenje, potrebno je ponovno sačiniti njihovo nadopunjavanje. Osim toga, za pretpostaviti je da bi i EU EntreComp okvir mogao biti do tada revidiran na bazi iskustava država koje su ga primjenjivale. U tom smislu i BiH će kontribuirati njegovom daljnjem razvoju na evropskom nivou. U ovisnosti o ishodu evaluacije na kraju srednjoročnog ciklusa, odlučit će se treba li revidirati programe (uvršavanje novih ishoda učenja) ili samo smjernice.

Razvoj ljudskih kapaciteta uključenih u integraciju preduzetničkih kompetencija u nastavu i učenje (pedagoških savjetnika, školskih uprava, nastavnika osnovnih i srednjih škola, te studenata nastavničkih fakulteta): I u dugoročnom periodu je potrebno nastaviti s obukama, kako bi do 2030. godine svi u sistemu integracije ključnih kompetencija u školsko učenje mogli redovno integrirati ishode preduzetničkog učenja u nastavu i učenje. Također će se nastaviti aktivnosti na uvođenju učenja o preduzetničkoj i drugim ključnim kompetencijama u studijske programe za inicijalnu obuku nastavnika na visokoškolskim ustanovama, kako bi 2030. godine svi studijski programi omogućavali budućim nastavnicima značajno postizanje ishoda učenja o ključnim kompetencijama. Osim toga, u dugoročnom periodu će se intenzivnije početi koristiti i EU instrument za tehničku pomoć i razmjenu TAIX [22], koji omogućava angažiranje EU stručnjaka, organiziranje radionica, te studijske posjete u EU države članice.

Integracija ključne kompetencije u osnovne i srednje škole: Aktivnosti se nastavljaju i u dugoročnom periodu, kako bi do 2030. godine preduzetnička kompetencija bila integrirana u školsko učenje u svim školama u Bosni i Hercegovini.

Integracija preduzetničkog učenja u stručno obrazovanje i obuku: Aktivnosti se nastavljaju i u dugoročnom periodu, kako bi do 2030. godine preduzetničko učenje bilo integrirano u školsko učenje u gotovo svim školama u Bosni i Hercegovini.

Integracija preduzetničke kompetencije i preduzetničkog učenja u visoko obrazovanje: Aktivnosti započete u kratkoročnom periodu se nastavljaju, kako bi do 2030. godine preduzetnička kompetencija bila u cijelosti integrirana u visoko obrazovanje (uključivo sve visokoškolske ustanove) u Bosni i Hercegovini.

Obrazovanje odraslih i neformalno pouzetničko učenje: Započete programe je potrebno nastaviti, te do 2030. godine sve nadležne institucije trebaju imati redovne programe u sistemu, uz periodične evaluacije i unaprijeđenja na bazi evaluacija.

Monitoring i evaluacija Aktivnosti se nastavljaju kako bi do kraja 2030. godine postali standardna praksa na nivou svih nadležnih obrazovnih vlasti.

Aktivnosti uz dugoročne prioritete

Prioritet	Aktivnosti	Odgovorne institucije	Indikatori	Period
Nastava i učenje (nastavni planovi i programi u osnovnim i srednjim školama)	Revizija Programa za integraciju preduzetničke kompetencije u nastavu i učenje i/ili smjernica za integraciju, prema rezultatima evaluacije, te u skladu s novim razvojem EntreComp okvira	Nadležne obrazovne vlasti i pedagoški zavodi	Programi i/ili smjernice revidirani	2027. godina
Razvoj ljudskih kapaciteta uključenih u integraciju preduzetničkih kompetencija u nastavu i učenje (pedagoških savjetnika, školskih uprava, nastavnika osnovnih i srednjih škola, te studenata nastavničkih fakulteta)	Modernizacija studijskih programa za inicijalnu obuku nastavnika (dopuna, revizija ili usvajanje novih studijskih programa)	Visokoškolske ustanove	50% studijskih programa za inicijalnu obuku nastavnika sadržava učenje o preduzetničkoj i drugim ključnim kompetencijama	2027. – 2028. godina
	Provođenje obuka nastavnika osnovnih i srednjih škola	Pedagoški zavodi/ministarstva obučeni pedagoški savjetnici	Obučeno 50% nastavnika osnovnih i srednjih škola	Kontinuirano 2027. – 2030.
	Iniciranje i realizacija EU TAIEX programa (studijske posjete, sudjelovanje na radionicama, misije EU stručnjaka)	Ministarstvo civilnih poslova i nadležne obrazovne vlasti	Minimalno 50 državnih službenika/ savjetnika/ nastavnika učestvovalo u programima	Kontinuirano 2027. – 2030.
Integracija preduzetničkih kompetencija u osnovne i srednje škole, umrežavanja i promocija	Integracija preduzetničke kompetencije u škole	Nadležne obrazovne vlasti	Redovno, sve škole	Kontinuirano 2027. – 2030.
	Uspostava strukturiranih školskih partnerstava s firmama ili organizacijama u lokalnom okruženju	Škole, pedagoški zavodi/ministarstva	Redovno, sve škole	Kontinuirano 2027. – 2030.
	Osnivanje školskih zadruga	Škole	Redovno, sve škole	Kontinuirano 2027. – 2030.
	Realiziranje vannastavnih i projektnih aktivnosti	Škole	Redovno, sve škole	Kontinuirano 2027. – 2030.
	Obilježavanje dana preduzetništva ili Evropske sedmice vještina u školama	Škole, pedagoški zavodi/ministarstva	Redovno, sve škole	Kontinuirano 2027. – 2030.
	Organizacija sajмова školskog preduzetništva	Nadležne obrazovne vlasti	Redovno, svake godine	Kontinuirano 2027. – 2030.

Prioritet	Aktivnosti	Odgovorne institucije	Indikatori	Period
	Promocija najboljih nastavnika, učenika i škola	Nadležne obrazovne vlasti i pedagoški zavodi	Redovno, svake godine	Kontinuirano 2027. – 2030.
	Kreiranje web platforme za razmjenu ideja i praksi	Nadležne obrazovne vlasti	Uspostavljena web platforma, 50% nastavnika aplicira svoje sadržaje	Kontinuirano 2027. – 2030.
	Organiziranje godišnje konferencije o preduzetničkom učenju na nivou BiH	Nadležne obrazovne vlasti	Godišnje – svake godine druga nadležna obrazovna vlast organizira	Kontinuirano 2027. – 2030.
	Razmjena iskustava o preduzetničkom učenju na nivou stručnih aktiva škola, općinskih i regionalnih aktiva	Škole, pedagoški zavodi	Redovno, svi aktivni	Kontinuirano 2027. – 2030.
	Razmjena iskustava na međunarodnom nivou	Škole, pedagoški zavodi, nadležne obrazovne vlasti	Redovno	Kontinuirano 2027. – 2030.
	Uključivanje u europsku mobilnost, apliciranje za EU projekte (npr. ERASMUS)	Škole	5 aplikacija izrađeno	Kontinuirano 2027. – 2030.
	Stvaranje uvjeta za praktična preduzetnička iskustva učenika	Škole	Učestvuju svi učenici na regularnoj osnovi	Kontinuirano 2027. – 2030.
Integracija preduzetničkog učenja u stručno obrazovanje i obuku	Povezivanje praktične obuke s preduzetništvom i podrška studentima zainteresiranim za pokretanje posla.	Srednje stručne i tehničke škole	50% stručnih škola podržava preduzetništvo kao mogućnost zapošljavanja	Kontinuirano 2027. – 2030.
	Organiziranje školskih događaja i seminara od strane poduzetnika kako bi educirali učenike i podigli svijest o potencijalima i implikacijama samozapošljavanja, promovirali partnerstva između stručnih škola i preduzeća, te bili posrednici u pronalaženju posla za učenike.	Srednje stručne i tehničke škole	70% stručnih škola ima razvijenu saradnju s poslovnim sektorom	Kontinuirano 2027. – 2030.
	Podsticanje mladih i iskusnih poduzetnika da se uključe u obrazovanje o preduzetništvu kao uzor.	Srednje stručne i tehničke škole	100% stručnih škola redovno organizira događanja za učenike s mladim poduzetnicima - predavačima	Kontinuirano 2027. – 2030.
Integracija preduzetničke kompetencije i	Razvoj sistema za kontinuirani profesionalni razvoj univerzitetskih nastavnika i kreiranje obuka	Nadležne obrazovne vlasti, visokoškolske ustanove	Svi univerzitetski nastavnici obučeni o ključnim kompetencijama	Kontinuirano 2027. – 2030.

Prioritet	Aktivnosti	Odgovorne institucije	Indikatori	Period
preduzetničkog učenja u visoko obrazovanje	Uvrštavanje ključnih kompetencija u akreditirane studijske programe	HEA, HEA RS	Svi studijski programi sadrže ključne kompetencije i akreditirani su	Kontinuirano 2027. – 2030.
	Povezivanje visokoškolskih ustanova s firmama	Visokoškolske ustanove	Svi studijski programi na svakoj visokoškolskoj ustanovi ima strukturirana partnerstva s relevantnim firmama	Kontinuirano 2027. – 2030.
	Uvrštavanje preduzetništva kao karijerne opcije studentima	Visokoškolske ustanove	Sve visokoškolske ustanove imaju razvijen sistem karijernog savjetovanja studenata	Kontinuirano 2027. – 2030.
	Podrška biznis start-up centrima na univerzitetima	Visokoškolske ustanove	Svi univerziteti ima program fakultativne obuke o start-upu za studente	Kontinuirano 2027. – 2030.
	Uvođenje učenja o preduzetništvu na ne-ekonomske fakultete	Visokoškolske ustanove	Sve visokoškolske ustanove imaju uvršteno učenje o preduzetništvu na ne-ekonomskim studijskim programima	Kontinuirano 2027. – 2030.
	Stvaranje uvjeta za praktična preduzetnička iskustva studenata	Visokoškolske ustanove	Svi studenati ostvaruju praktično preduzetničko iskustvo na regularnoj bazi	Kontinuirano 2027. – 2030.
Obrazovanje odraslih i neformalno pouzetničko učenje	Pokretanje programa obuka o preduzetništvu za mlade nezaposlene	Nadležni zavodi za zapošljavanje, ministarstva obrazovanja (zavodi), nevladin sektor, lokalna samouprava	Svi nadležni redovno pokreću i evaluiraju programe, minimalno 1.000 obučениh godišnje	Kontinuirano 2027. – 2030.
	Pokretanje programa obuka o preduzetništvu za dugoročno nezaposlene	Nadležni zavodi za zapošljavanje, ministarstva obrazovanja (zavodi), nevladin sektor, lokalna samouprava,	Svi nadležni redovno pokreću i evaluiraju programe, minimalno 1.000 obučениh godišnje	Kontinuirano 2027. – 2030.
	Pokretanje programa obuka o ženskom preduzetništvu	Nadležni zavodi za zapošljavanje, ministarstva nadležna za preduzetništvo, nevladin	Svi nadležni redovno pokreću i evaluiraju programe, minimalno 1.000 obučениh godišnje	Kontinuirano 2027. – 2030.

Prioritet	Aktivnosti	Odgovorne institucije	Indikatori	Period
		sektor, lokalna samouprava		
Monitoring i evaluacija	Evaluirani učinci srednjoročnih prioriteta	Nadležne obrazovne vlasti u saradnji sa MCP	Izrađen izvještaj i formulirane preporuke za poboljšanje	Prvi i drugi kvartal 2028. godine
	Podrška SBA izvještavanju (ciklusi 2027/28. i 2030/31.)	Sistem SBA koordinatora u saradnji s nadležnim obrazovnim vlastima	Prikupljenje sve relevantne informacije, sačinjen samo-evaluacijski izvještaj	2027., 2030 godina
	Razvoj sistema praćenja integracije preduzetničke kompetencije u škole	Pedagoški zavodi/ministarstva	Svi nadzori u školama sadržava informacije o preduzetničkoj kompetenciji	Kontinuirano 2027. – 2030.
	Izrada godišnjih izvještaja o napretku	Pedagoški zavodi/ministarstva, nadležne obrazovne vlasti	Sve nadležne obrazovne vlasti analiziraju godišnji učinak na regularnoj osnovi	Kontinuirano 2027. – 2030.
	Kreiranje sistema praćenja karijera bivših učenika – gimnazije, srednje stručne i tehničke škole, visokoobrazovne ustanove	Škole, visokoškolske ustanove	Sve škole i visokoškolske ustanove prate karijere bivših studenata na regularnoj osnovi	Kontinuirano 2027. – 2030.
	Procjena učinka mjera podrške neformalnim preduzetničkim obukama	Pedagoški zavodi, nadležna ministarstva obrazovanja, entitetska ministarstva nadležna za podršku MSP	Svi programi se evaluiraju na redovnoj osnovi	Kontinuirano 2027. – 2030.
	Razvoj sistema prikupljanja podataka o provedenim obukama o preduzetničkom učenju	Pedagoški zavodi, nadležna ministarstva obrazovanja, entitetska ministarstva nadležna za podršku MSP	Sve obuke evidentirane	Kontinuirano 2027. – 2030.

4.4. Neformalno preduzetničko učenje kao podrška MSP

Istraživanjem potreba o relevantnim obukama provođenjem istraživanja među MSP o nedostajućim vještinama i potrebama za obukama stvorit će se preduvjeti za planiranje podrške MSP kako bi oni imali pristup kompetentnoj radnoj snazi, što im omogućava rast i razvoj. Sistemi podrške MSP-ovima mogu biti indirektni, kroz podršku pružateljima poslovnih obuka (trening centri, pružatelji obrazovanja odraslih), ali i direktni planiranjem financijskih poticaja za obuke MSP o preduzetništvu prema identificiranim potrebama. To bi moglo posebno uključiti obuke za start-up biznisa, obuke usmjerene na rast MSP-a, na snaženje njihovih izvoznih potencijala, obuke za „zelena MSP“, te obuke o digitalnoj ekonomiji. U tom smislu je potrebno planirati sljedeće kratkoročne, srednjoročne i dugoročne aktivnosti, koje su usklađene s SBA okvirom prema dimenziji 8a:

Kratkoročne aktivnosti	Odgovorne institucije	Indikatori	Period
Provođenje istraživanja o nedostajućim vještinama i potrebama za obukama	Privredne komore, entitetska ministarstva nadležna za podršku MSP, nadležne obrazovne vlasti	Proveden jedan ciklus TNA-a	2021. godina
Podrška pružateljima poslovnih obuka/ digitalno preduzetništvo	Privredne komore, entitetska ministarstva nadležna za podršku MSP, nadležne obrazovne vlasti	Usvojen godišnji program mjera	Kontinuirano 2021. – 2023.
Planiranje financijskih poticaja za obuke MSP o preduzetništvu prema identificiranim potrebama	Entitetska ministarstva nadležna za podršku MSP, nadležne obrazovne vlasti	Usvojeni godišnji programi poticaja	Kontinuirano 2021. – 2023.
Planiranje financijskih podrška obukama za start-up biznisa	Entitetska ministarstva nadležna za podršku MSP, nadležne obrazovne vlasti	Podržano minimalno 100 start-upa	Kontinuirano 2021. – 2023.
Podrška obukama usmjerenim na rast MSP-a i izvoz	Entitetska ministarstva nadležna za podršku MSP, nadležne obrazovne vlasti	Održano minimalno 10 radionica godišnje, podržano 250 MSP-a	Kontinuirano 2021. – 2023.
Podrška obukama za „zelena MSP“ i obukama o digitalnoj ekonomiji	Entitetska ministarstva nadležna za podršku MSP, nadležne obrazovne vlasti	Održano minimalno 5 radionica godišnje, podržano 120 MSP-a	Kontinuirano 2021. – 2023.

Srednjoročne aktivnosti	Odgovorne institucije	Indikatori	Period
Provođenje istraživanja o nedostajućim vještinama i potrebama za obukama	Privredne komore, entitetska ministarstva nadležna za podršku MSP, nadležne obrazovne vlasti	Proveden jedan ciklus TNA-a	2024. godina
Podrška pružateljima poslovnih obuka	Privredne komore, entitetska ministarstva nadležna za podršku MSP, nadležne obrazovne vlasti	Usvojen godišnji program mjera	Kontinuirano 2024. - 2026.
Planiranje financijskih poticaja za obuke MSP o preduzetništvu prema identificiranim potrebama	Entitetska ministarstva nadležna za podršku MSP, nadležne obrazovne vlasti	Usvojeni godišnji programi poticaja	Kontinuirano 2024. - 2026.

Srednjoročne aktivnosti	Odgovorne institucije	Indikatori	Period
Planiranje finansijskih podrška obukama za start-up biznisa	Entitetska ministarstva nadležna za podršku MSP, nadležne obrazovne vlasti	Podržano minimalno 200 start-upa godišnje	Kontinuirano 2024 .- 2026.
Podrška obukama usmjerenim na rast MSP-a i izvoz	Entitetska ministarstva nadležna za podršku MSP, nadležne obrazovne vlasti	Održano minimalno 20 radionica godišnje, podržano 100 MSP-a	Kontinuirano 2024 .- 2026.
Podrška obukama za „zelena MSP“ i obukama o digitalnoj ekonomiji	Entitetska ministarstva nadležna za podršku MSP, nadležne obrazovne vlasti	Održano minimalno 10 radionica godišnje, podržano 250 MSP-a	Kontinuirano 2024 .- 2026.

Dugoročne Aktivnosti	Odgovorne institucije	Indikatori	Period
Provođenje istraživanja o nedostajućim vještinama i potrebama za obukama	Privredne komore, entitetska ministarstva nadležna za podršku MSP, nadležne obrazovne vlasti	Provedena dva ciklus TNA-a	2026. i 2029. godina
Podrška pružateljima poslovnih obuka	Privredne komore, entitetska ministarstva nadležna za podršku MSP, nadležne obrazovne vlasti	Usvojeni, realizirani i evaluirani godišnji programi mjera	Kontinuirano 2027. – 2030.
Planiranje finansijskih poticaja za obuke MSP o preduzetništvu prema identificiranim potrebama	Entitetska ministarstva nadležna za podršku MSP, nadležne obrazovne vlasti	Usvojeni, realizirani i evaluirani godišnji poticaja	Kontinuirano 2027. – 2030.
Planiranje finansijskih podrška obukama za start-up biznisa	Entitetska ministarstva nadležna za podršku MSP, nadležne obrazovne vlasti	Podržano minimalno 1.000 start-upa	Kontinuirano 2027. – 2030.
Podrška obukama usmjerenim na rast MSP-a i izvoz	Entitetska ministarstva nadležna za podršku MSP, nadležne obrazovne vlasti	Održano minimalno 20 radionica godišnje, podržano 500 MSP-a	Kontinuirano 2027. – 2030.
Podrška obukama za „zelena MSP“ i obukama o digitalnoj ekonomiji	Entitetska ministarstva nadležna za podršku MSP, nadležne obrazovne vlasti	Održano minimalno 10 radionica godišnje, podržano 250 MSP-a	Kontinuirano 2027. – 2030.

5. ZAKLJUČCI I NAREDNI KORACI

Ovaj je dokument prezentirao argumente zbog čega je snažniji strateški razvoj preduzetničke kompetencije neophodan u skladu s pripremama za pristupanje Bosne i Hercegovine zajedničkom EU internom tržištu. Argumenti se također odnose i na interes BiH za stvaranjem preduzetnički kompetentnije radne snage. Prioriteti integracije preduzetničke kompetencije u obrazovne sisteme u Bosni i Hercegovini predstavljeni u ovom dokumentu mogu biti smjernice nadležnim obrazovnim vlastima za poduzimanje sveobuhvatnih aktivnosti na povećanju kvaliteta obrazovanja uvođenjem ključnih kompetencija u nastavu i učenje u formalnim obrazovnim sistemima i cjeloživotno učenje.

Aktivnosti povezane uz svaki od prioriteta su navedene fleksibilno, kao jedan od mogućih načina njihove realizacije.

Dokument daje kratkoročne, srednjoročne i dugoročne prioritete za integraciju preduzetničke ključne kompetencije kroz transponiranje ishoda učenja EU EnterComp okvira u nastavu i učenje. Budući da je integracija započela 2010. godine, postoji značajan broj primjera prakse i evidentan napredak, prioriteti su detaljno razrađeni..

Nedvojbeno, integracija ključnih kompetencija predstavlja složen i dugoročan posao koji treba biti dobro planiran, te usmjeren na **jačanje kapaciteta i bližu saradnju svih uključenih u proces**, ponajprije nastavnika, pedagoških službi u školama i pedagoških savjetnika. Zbog toga je potrebno **dodatno osnažiti pedagoške zavode i školske pedagoge kao «tehnologe nastavnog procesa**, kako bi oni mogli koordinirati procesima, kroz obuke nastavnika i školskih timova, redovna praćenja i izvještavanja o napretku. U tom smislu nadležne obrazovne vlasti trebaju srednjoročno i dugoročno planirati dodatne materijalne i ljudske resurse.

U kratkoročnom periodu se predviđaju ključni koraci za razvoj ključnih kompetencija – razvoj modela, aktivnosti na podizanju svijesti i osnaživanju kapaciteta nadležnih obrazovnih vlasti da samoodrživo integriraju preduzetničke kompetencije u obrazovne sisteme. Nadležne obrazovne vlasti i Ministarstvo civilnih poslova BiH trebaju iznaći model daljnje saradnje kako bi se aktivnosti koje generiraju razvoj ključnih kompetencija nastavile i po završetku projekata tehničke pomoći. To može biti kroz kreiranje efikasnog partnerstva politika ili drugog strukturiranog oblika saradnje nadležnih obrazovnih vlasti u praćenju i ocjeni ishoda preduzetih aktivnosti, razvoju daljnjih prioriteta i razmjeni dobrih praksi.

Bibliografija i reference

- [1] Evropski okvir za preduzetničku kompetenciju (EntreComp), dostupan na <https://ec.Evropa.eu/jrc/en/publication/eur-scientific-and-technical-research-reports/entrecomp-entrepreneurship-competence-framework>
- [2] EU Lisabonska strategija (2000.), dostupna na: http://www.Evroparl.Evropa.eu/summits/lis1_en.htm
- [3] EU Strategija 2020 – Strategija za pametan, održiv i inkluzivni rast (2010.), dostupna na <http://ec.Evropa.eu/eu2020/pdf/COMPLETE%20EN%20BARROSO%20%20%20007%20-%20Evrope%202020%20-%20EN%20version.pdf>
- [4] ET 2020 – Strateški okvir EU saradnje u obrazovanju i obuci (2010. – 2020.), dostupan na [https://eur-lex.Evropa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52009XG0528\(01\)&from=EN](https://eur-lex.Evropa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52009XG0528(01)&from=EN)
- [5] Evropski referentni okvira ključnih kompetencija za cjeloživotno učenje (2006), dostupan na <https://eur-lex.Evropa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32006H0962&from=EN>
- [6] EU Revidirani okvir ključnih kompetencija za cjeloživotno učenje, dostupan na: <https://ec.Evropa.eu/education/sites/education/files/swd-recommendation-key-competences-lifelong-learning.pdf>
- [7] Akt o malom gospodarstvu, dostupan na: <http://eur-lex.Evropa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2008:0394:FIN:en:PDF>
- [8] Novi program vještina (New Skills Agenda) (2016), dostupan na: <http://eur-lex.Evropa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52016DC0381&from=EN>
- [9] EU okviru za praćenje politika stručnog obrazovanja (Zaključci iz Rige), dostupni na: http://ec.Evropa.eu/dgs/education_culture/repository/education/policy/vocational-policy/doc/2015-riga-conclusions_en.pdf
- [10] Podsticanje preduzetničkog razmišljanja kroz obrazovanje i učenje (2006) [10], dostupno na: <https://eur-lex.Evropa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEXwhat2006DC0033&from=HR>
- [11] Preispitivanje obrazovanja: Ulaganje u vještine za bolje socioekonomske ishode (2012), dostupno na: <https://eur-lex.Evropa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEXwhat2012DC0669>
- [12] Akcijski plan za preduzetništvo 2020 (2013.), dostupan na: <https://eur-lex.Evropa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEXbilje2012DC0795&from=EN>
- [13] Izvještaj o mapiranju 10 ključnih kompetencija i životnih vještina u BiH, dostupan na: http://civitas.ba/download/Prirucnik_za_osnovnu_skolu.pdf
- [14] Zajednička jezgra nastavnih planova i programa, dostupna na: <https://aposo.gov.ba/hr/publikacije/zajednicka-jezgra-npp/>
- [15] Zajednička jezgra nastavnih planova i programa za kroskurikularno i međupredmetno područje, dostupna na <https://aposo.gov.ba/sadrzaj/uploads/ZJNPP-Kroskurikularno.pdf>
- [16] Strategiju učenja o preduzetništvu u obrazovnim sistemima u BiH (2012–2015) s akcijsk. planom, dostupna na: http://www.mcp.gov.ba/org_jedinice/sektor_obrazovanje/dokumenti/strateski_doc/Archive.aspx?pageIndex=1&langTag=hr-HR
- [17] Programi za integraciju preduzetničke ključne kompetencije u formalno obrazovanje na ISCED nivoima 2 i 3 sa smjernicama za primjenu programa i za razvoj školskih partnerstava, dostupni na: http://www.mcp.gov.ba/org_jedinice/sektor_obrazovanje/dokumenti/drugi_doc/default.aspx?id=9295&langTag=bs-BA
- [18] Materijali za obuku nastavnika o preduzetničkoj kompetenciji, dostupni na: http://www.mcp.gov.ba/org_jedinice/sektor_obrazovanje/dokumenti/drugi_doc/default.aspx?id=9294&langTag=bs

-BA, i Vodič za trenere za obuku nastavnika o integraciji preduzetničke kompetencije, dostupan na:
http://www.mcp.gov.ba/org_jedinice/sektor_obrazovanje/dokumenti/drugi_doc/default.aspx?id=9291&langTag=bs-BA

[19] Strategija razvoja obrazovanja u Republici Srpskoj za period 2016. – 2021. godina, dostupna na:
<http://www.old.atvbl.com/wp-content/uploads/2016/03/Prijedlog-strategije-razvoja-obrazovanja-RS-2016-2021-1.pdf>

[20] Anketa o radnoj snazi 2018., Agencija za statistiku BiH, dostupna na:
http://www.bhas.ba/tematskibilteni/LAB_00_2018_Y1_0_HR.pdf

[21] Saopćenja Agencije za statistiku BiH o predškolskom, osnovnom, srednjem i visokom obrazovanju, dostupna na: http://www.bhas.ba/saopstenja/2018/EDU_04_2017_Y2_0_BS.pdf

[22] EU TAIEX – Instrument za tehničku pomoć i razmjenu informacija, više na:
https://ec.Evropa.eu/neighbourhood-enlargement/tenders/taix_en

Privitak : Popis članova Fokus grupe

R.br.	Ime i prezime	Institucija
1.	Daria Duilović	Ministarstvo civilnih polsova BiH
3.	Aida Džaferović	Ministarstvo civilnih polsova BiH
4.	Marija Naletilić	Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje BiH
5.	Zorica Garača	Ministarstvo prosvjete i kulture Republike Srpske
6.	Đurđica Dabić	Ministarstvo prosvjete i kulture Republike Srpske
7.	Goran Zmijanac	Zavod za obrazovanje odraslih Republike Srpske
8.	Milovan Topolović	Republički pedagoški zavod Republike Srpske
9.	Đenana Gološ	Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke
10.	Slavoljub Bašić	Vlada Brčko distrikta BiH – Odjeljenje za obrazovanje
11.	Sead Pašić	Pedagoška institucija Brčko distrikta BiH
12.	Haris Omanović	Pedagoški zavod Unsko-sanskog kantona
13.	Edin Strukan	Pedagoški zavod Unsko-sanskog kantona
14.	Dijana Pejić	Ministarstvo obrazovanja, znanosti, kulture i športa Županije Posavske
15.	Josip Vojnić	Pedagoški zavod Tuzlanskog kantona
16.	Zlatko Ibrišimović	Pedagoški zavod Tuzlanskog kantona
17.	Aida Salkić	Pedagoški zavod Zeničko-dobojskog kantona
18.	Almir Sivro	Pedagoški zavod Zeničko-dobojskog kantona
19.	Hilzema Tabaković	Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta Hercegovačko-neretvanskog kantona
20.	Boris Krešić	Zavod za školstvo Mostar
21.	Enisa Gološ	Pedagoški zavod Hercegovačko-neretvanskog kantona
22.	Amira Borovac	Ministarstvo za obrazovanje, mlade, nauku, kulturu i sport Bosansko-podrinjskog kantona Goražde
23.	Dika Makota	Pedagoški zavod Bosansko-podrinjskog kantona Goražde
24.	Lamija Husić	Ministarstvo obrazovanja, nauke i mladih Kantona Sarajevo
25.	Alija Grabovica	Pedagoški zavod Kantona Sarajevo
26.	Hatidža Jahić	Centar za preduzetništvo i menadžment znanja Ekonomskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu
27.	Haris Idriz	Gimnazija Mostar
28.	Zinajda Hrvat	Osnovna škola Georgi Stojkov Rakovski Banja Luka